

Sociale vaardigheidstraining voor kinderen in het basisonderwijs in achterstandswijken

*Namen: Mirjam Muiderman & Tijsje van Winden
Opleiding: Sociaal Pedagogische Hulpverlening VL
Afstudeerbegeleider: Elke van het Erve
Tweede beoordelaar: Annique van Haaren
Datum: 26 april 2005*

Voorwoord

Zes jaar geleden begonnen wij, Mirjam Muiderman en Tijsje van Winden, aan de opleiding Sociaal Pedagogisch Werk. Daarna zijn we samen doorgegaan naar de Haagse Hogeschool om de studie Sociaal Pedagogische Hulpverlening te gaan volgen.

Toen we in ons eerste jaar een video zagen over een sociale vaardigheidstraining, werden we allebei enthousiast. Het onderwerp voor ons afstudeerproject werd dan ook sociale vaardigheidstraining. Op het moment dat we begonnen met afstuderen kregen we te horen dat Stichting Welzijn Escamp SPH-studenten zocht om een sociale vaardigheidstraining te ontwikkelen voor kinderen in het basisonderwijs. Die kans hebben we genomen en we zijn aan de slag gegaan.

Voor totstandkoming van dit verslag willen wij graag bedanken:

- Elke van het Erve, voor haar begeleiding, ondersteuning en ideeën.
- Danielle van Son voor haar begeleiding, ondersteuning en ideeën.
- Annique van Haaren voor haar visie op dit verslag.
- Sarah Muiderman en Willem van Winden voor hun redactionele ondersteuning.
- Danielle van Son, Dominique Janssen, Marcel van Deursen, Eric van den Hoogenband en Adrienne Oomens voor de bereidheid informatie via een interview te geven.

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. De doelgroep	3
1.1 Kerndoelen	3
1.2 Kenmerken van kinderen in de basisschoolleeftijd	4
2. Multiculturele samenleving	6
2.1 Achterstandswijken	6
2.2 Opvoeden in een interculturele situatie	8
3. Sociale vaardigheden	13
3.1 Wat zijn sociale vaardigheden?	13
3.2 SoVa-training	15
3.3 Het doel van SoVa-training	18
3.4 Het G-G-G-G model	19
4. Sociale ontwikkeling van kinderen van 7t/m 9 jaar	23
4.1 Sociale ontwikkeling	23
4.2 Identiteitsontwikkeling	24
4.3 Morele ontwikkeling	25
4.4 Prosociaal gedrag	25
5. Sociaal-emotionele problemen	27
5.1 Sociaal-emotionele problemen	27
5.2 Gedragsbepalende factoren	29
6 Basisemoties	31
6.1 Wat zijn emoties	31
6.2 Boosheid	33
6.3 Vreugde	34
6.4 Verdriet	35
6.5 Angst	36
7 De analyse	37
Conclusie	40
Verantwoording van het product	40
Evaluatiecriteria	41
Literatuurlijst	42
Bijlagen	43

Inleiding

Een Sociale Vaardigheidstraining, hierna te noemen SoVa-training, is bedoeld om te leren omgaan met sociale situaties. Bijvoorbeeld met iemand in gesprek gaan, 'nee' durven zeggen, naar een ander luisteren, enzovoorts.

Stichting Welzijn Escamp, hierna te noemen SWE, heeft Sociaal Pedagogische Hulpverleningstudenten van de Haagse Hogeschool benaderd om een SoVa-training te ontwikkelen.

De vraagstelling zoals SWE deze omschrijft, is als volgt: een SoVa-training, gericht op kinderen in het basisonderwijs, die op een sociaal-pedagogische manier aangeboden wordt.

De SWE levert diensten en organiseert activiteiten voor inwoners van Den Haag, met name in het stadsdeel Escamp.

De SWE zet zich in voor het verbeteren van het welzijn van de bewoners van Den Haag. Dit gebeurt in samenwerking met de bewoners en vanuit verschillende locaties. De SWE heeft het werk verdeeld in peuterspeelzaalwerk, kinderwerk, jongerenwerk, volwassenenwerk, ouderenwerk, maatschappelijk werk en diverse projecten.

De SWE biedt in het kader van GOA-welzijnsuren (Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid) aan in het basisonderwijs. Het GOA bepaalt welke scholen extra subsidie krijgen voor activiteiten zoals SWE deze aanbiedt (bijvoorbeeld dansexpressie, SoVa-training). Het GOA heeft een systeem ontwikkeld, het zogenaamde weegschaalsysteem, waarmee bepaald kan worden of een school in aanmerking komt voor extra subsidie. Kinderen krijgen aan de hand van criteria punten. Hoe meer punten een kind krijgt hoe meer subsidie de school van de gemeente krijgt. Bijvoorbeeld: als een kind uit een eenoudergezin komt krijgt het kind een punt erbij, is een kind allochtoon krijgt het kind een punt erbij, zitten de ouders van het kind in de bijstand krijgt het kind een punt erbij, enzovoorts. Het grootste gedeelte van de scholen die activiteiten aanvragen bij SWE zijn scholen die staan in een achterstandswijk.

Wij hebben dit verslag geschreven om onderzoek te doen naar de verschillende aspecten van een SoVa-training. De SoVa-training (het product) die wij gaan ontwikkelen is bedoeld voor kinderen uit groep 4 en 5. Onze motivatie voor dit onderwerp is voortgekomen uit een college Spel en Bewegen. Tijdens dit college hebben wij een video gezien met betrekking tot SoVa-training. Dit sprak ons beiden aan. Daarnaast heeft Mirjam tijdens haar stagejaar, met kinderen met een licht verstandelijke handicap en psychische problemen, de mogelijkheid gehad om 10 SoVa-lessen bij te wonen en te evalueren met de trainers.

De probleemstelling die we bij ons onderwerp geformuleerd hebben is de volgende:

Op welke manier kunnen we sociale en emotionele vaardigheden bijbrengen aan kinderen van 7 t/m 9 jaar (groep 4 en 5) op verschillende scholen in het basisonderwijs, in achterstandswijken in Den Haag?

Op deze manier werken we preventief, en voorkomen we eventuele sociaal-emotionele problemen bij de kinderen in de toekomst.

De doelstelling die we bij ons onderwerp geformuleerd hebben is de volgende:

De doelgroep herkent de vier basisemoties (angst, verdriet, blijdschap en boosheid) en de daarbij passende sociale vaardigheden.

Dit verslag is verdeeld in zeven hoofdstukken. Hoofdstuk 1 is '**De doelgroep**', in dit hoofdstuk beschrijven we de kenmerken van de doelgroep, kinderen uit groep vier en vijf van het basisonderwijs. Omdat deze scholen hoofdzakelijk in achterstandswijken staan,

en een kenmerk van een achterstandswijk volgens het ministerie van VROM is: dichtbevolkte stadsdelen met een multiculturele samenstelling, gaan we in hoofdstuk 2 **'Multiculturele samenleving'** in op de multiculturele samenleving. Na hoofdstuk 2 beschrijven we in hoofdstuk 3 **'Sociale vaardigheden'** wat sociale vaardigheden zijn en geven we hier voorbeelden van. Ook komen hierin aan de orde de SoVa-training en het doel daarvan, en G-G-G-G-model (Gebeurtenis, Gedachten, Gevoel en Gedrag). Wij vinden het belangrijk dat wanneer je een SoVa-training gaat ontwikkelen voor kinderen van 7 t/m 9 jaar je de sociale ontwikkeling van deze kinderen beschrijft. Dit doen we in hoofdstuk 4, **'Sociale ontwikkeling van kinderen van 7 t/m 9 jaar'**. Wanneer je kijkt naar de sociale ontwikkeling van kinderen van 7 t/m 9 jaar, kunnen hierbij problemen naar voren komen op sociaal-emotioneel gebied. De kinderen waarvoor de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen bedoeld is kunnen te maken krijgen met deze problemen. Deze problemen we in hoofdstuk 5 **'Sociaal-emotionele problemen'**. Wij zijn van mening dat sociale vaardigheden in verband staan met emoties, daarom hebben we hoofdstuk 6 **'Basisemoties'** gewijd aan de vier basisemoties; boosheid, blijdschap, verdriet en angst. In hoofdstuk 7 **'De analyse'** analyseren we de verschillende aspecten uit dit verslag.

Manier van aanpak

Nadat we de opdracht hebben gekregen om een SoVa-training te ontwikkelen, zijn we begonnen met literatuuronderzoek. We vonden het belangrijk om een beeld te vormen van de informatie die er is over het onderwerp: SoVa-training op basisscholen in achterstandswijken. Met de probleemstelling in ons achterhoofd zijn we informatie gaan zoeken. We hebben ervoor gekozen om eerst literatuuronderzoek te doen en daarna praktijkonderzoek, omdat we op die manier het praktijkonderzoek gericht hebben kunnen uitvoeren. In de bibliotheek van de Haagse Hogeschool hebben we gezocht naar informatie in boeken en op internet. We hebben ons kunnen oriënteren op het onderwerp door middel van het zoeken naar informatie en bijeenkomsten met de contactpersoon van de SWE. Ook hebben we andere SoVa-trainingen kunnen bekijken en ons georiënteerd door bewust gebruik te maken van informatie uit media. Op basis hiervan hebben we een hoofdstukindeling kunnen maken, aan de hand daarvan hebben we praktijkonderzoek kunnen doen. Praktijkonderzoek hebben we gedaan door middel van interviews en observaties. We hebben gekozen voor interviews omdat wij vinden dat mensen de onderwerpen goed kunnen toelichten tijdens een interview. Wij vinden dit belangrijk omdat je op deze manier de meningen van verschillende mensen tegen elkaar kunt afwegen en omdat mensen hun mening in een interview kunnen beargumenteren. Omdat de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen plaatsvindt in achterstandswijken in Den Haag, hebben we in deze wijken geobserveerd. Door middel van deze observaties hebben we een beeld kunnen vormen over deze wijken. Aan de hand van de interviews en de observaties hebben we de theorie en de praktijk tegen elkaar kunnen afwegen en onze mening kunnen vormen.

Hoofdstuk 1: De doelgroep

Inleiding

De SoVa-training die wij gaan ontwikkelen is bedoeld voor kinderen van groep 4 en 5 in het basisonderwijs. In hoofdstuk 2: Multiculturele samenleving, wordt uitgelegd dat de scholen waarvoor de SoVa-training bedoeld is, scholen zijn die voor het grootste gedeelte zijn gevestigd in achterstandswijken. Wij vinden het belangrijk om rekening te houden met de verschillen en overeenkomsten binnen culturen. Hier wordt verder op ingegaan in hoofdstuk 2.

De doelgroep waar de SoVa-training voor bedoeld is willen wij als volgt definiëren: Kinderen van groep 4 en 5 van het basisonderwijs op scholen in achterstandswijken van Den Haag. Dit zijn kinderen in de leeftijd van 7 t/m 9 jaar.

In dit hoofdstuk gaan we in op de kerndoelen van het onderwijs in groep 4 en 5, waar volgens het Onderwijs Advies Centrum Hardenberg meer aandacht aan besteed moet worden. Ook beschrijven we de kenmerken van de kinderen in de basisschoolleeftijd. In andere hoofdstukken van dit verslag komen er meer kenmerken van onze doelgroep naar voren.

Wanneer er in dit verslag wordt gesproken over 'leerkracht' dan bedoelen wij de leerkracht in het basisonderwijs. Wanneer er wordt gesproken over 'docent' bedoelen wij de docent die de SoVa-training zal gaan uitvoeren.

1.1 Kerndoelen

Voor de groepen 1 t/m 8 in het basisonderwijs zijn punten opgesteld waar volgens het Onderwijs Advies Centrum Hardenberg meer aandacht aan besteed moet worden. Deze kerndoelen sluiten aan op de leeftijdscategorie van kinderen in groep 4 en 5 (7 t/m 9 jaar).

In groep 4 en 5 moet aan de volgende kerndoelen aandacht besteed worden:

Groep 4:

- Samen experimenteren ("wij ervaringen" opdoen)
- Het erbij willen horen (bang voor afwijzing)
- Elkaar accepteren en respecteren (openstaan voor verschillen tussen mensen)
- Voor je gevoelens uit durven te komen (durven vertellen hoe je je voelt)

Groep 5:

- Identificatie aan elkaar (kijken naar de verschillen en overeenkomsten tussen jezelf en andere kinderen)
- Positieve rivaliteit (willen winnen, de beste willen zijn)
- Leerkracht als voorwaardenschepper (de leerkracht bepaalt de regels in de klas en is een voorbeeld voor de kinderen)

(onderwijs advies centrum Hardenberg via <http://members.lycos.nl/socialevaardigheden/id24.htm>).

Deze kerndoelen zijn gericht op de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het Onderwijs Advies Centrum vindt dat aan deze doelen meer aandacht besteed moet worden. Door SoVa-trainingen in te zetten bij deze doelgroep, wordt er meer aandacht besteed aan de genoemde doelen op sociaal-emotioneel gebied.

1.2 Kenmerken van kinderen in de basisschoolleeftijd

Volgens De Munnik en Vreugdenhil zijn er een aantal kenmerken verbonden aan kinderen in de basisschoolleeftijd van 6 tot 12 jaar. Hieronder noemen wij er een aantal. De kenmerken die we hier noemen, vinden wij belangrijke kenmerken om rekening mee te houden tijdens het ontwikkelen van onze SoVa-training. Op die manier kunnen we inspelen op de eigenschappen en kenmerken van de doelgroep, waardoor de resultaten van de training wellicht effectiever bereikt kunnen worden.

We hebben voor deze leeftijdscategorie gekozen, omdat deze het meest overeenkomt met de leeftijd van de doelgroep waarop wij de SoVa-training ontwikkelen.

Zelfstandigheid

De Munnik en Vreugdenhil zeggen dat kinderen in de leeftijd van 8 tot 12 jaar in de loop der tijd steeds meer zelf gaan doen. Ze zijn minder afhankelijk dan voorheen, gaan meer voor zichzelf zorgen en krijgen meer verantwoordelijkheden (zelf aankleden, veters vastmaken, brood klaarmaken, voor een huisdier zorgen enzovoorts). Ook op emotioneel gebied worden ze onafhankelijker. Ze hebben een eigen wil, gevoelens en gedachten (Bijvoorbeeld: "Als ik boos ben, dan ben ik boos!").

Socialisatie en interactie met de omgeving

Ook zeggen De Munnik en Vreugdenhil dat in tegenstelling tot de kleuterleeftijd, waar het gedrag van het kind sterk egocentrisch gericht is, kinderen in de basisschoolleeftijd nu geleidelijk aan meer samen gaan doen. De kinderen krijgen steeds meer aandacht voor anderen en vriendschappen worden belangrijk.

In deze leeftijd vinden er op dit gebied verschillende ontwikkelingen plaats. Gevoelens van eigenwaarde en rechtvaardigheid ontwikkelen zich. Ook vindt het kind het belangrijk zich te onderscheiden van anderen (door het dragen van nieuwe schoenen, bijvoorbeeld).

Verplaatsen in de ander

De Munnik en Vreugdenhil geven ook aan dat het kunnen inleven in anderen zich in deze leeftijdscategorie langzamerhand begint te ontwikkelen. Vaak hebben kinderen er nog moeite mee om met de gedachtegang van een ander mee te gaan. Kinderen in deze leeftijd moeten nog leren dat je een ander best kunt proberen te begrijpen en dat je dan toch je eigen mening er op na kunt blijven houden.

Kinderen kunnen zich in toenemende mate verplaatsen in een ander. In de gevoelens, gedachten, verwachtingen en motieven van een ander. Ze gaan meer letten op overeenkomsten en verschillen met anderen. Wie het is, en later wil zijn gaat voor het kind een belangrijke rol spelen. Dit doet zich voor in beschrijvingen van zichzelf, maar ook van anderen.

Zelfkennis en moraal

Volgens De Munnik en Vreugdenhil ontwikkelen kinderen in de basisschoolleeftijd een identiteit. De zelfkennis neemt toe. Het kind weet welk eten het lekker vindt, wat het en mooie kleur vindt, enzovoorts.

Ook de morele ontwikkeling komt naar voren in de basisschoolleeftijd. Er ontwikkelt zich een intern geweten. Regels worden nu geïnternaliseerd en hebben minder te maken met de goed- of afkeuring van de ouders. Wanneer het kind een interne regel overtreedt, krijgt het een schuldgevoel.

In hoofdstuk 3 wordt verder ingegaan op de identiteits- en de morele ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 7 t/m 9 jaar

(<http://members.lycos.nl/fenomeen3/id4.htm>, de Munnik & Vreugdenhil, 2003).

Marcel van Deursen is vakdocent voor de SWE en Stichting Jeugdwerk. Hij geeft les in o.a. sociale vaardigheden, keramiek, beeldende kunst aan groep 1 tot en met 8 in het basisonderwijs in Den Haag. De ervaringen die hij heeft met groep 5 is dat ze dan in een nieuwe fase terechtkomen. Volgens Marcel gaan de kinderen de wereld ontdekken en willen ze gaan presteren, ze willen zich onderscheiden van de rest. Ook ontstaan er subgroepjes en komt er een splitsing tussen jongens en meisjes. De kinderen van groep 5 zitten in een speelperiode, waarin illusie-spel naar voren komt.

Hoofdstuk 2: Multiculturele samenleving

Inleiding

Uit de literatuur blijkt dat Nederland een multiculturele samenleving wordt genoemd. Van der Werf omschrijft dit als:

“[...] een samenleving met veel verschillende culturen. Die verschillende culturen zijn er gekomen doordat er een grote variatie aan mensen vanuit de hele wereld in Nederland gekomen is. Maar ook via de media komen mondiale invloeden in ons land. Die culturen gaan niet zomaar weg. De multiculturele samenleving is er, of we dit nou leuk vinden of niet. [...] De culturen zullen elkaar beïnvloeden en zo zal Nederland veranderen.”

De SoVa-training die wij gaan ontwikkelen is bestemd voor scholen uit gemeente Den Haag. In deze stad zijn er veel verschillende *culturen* en *etnische groepen*. Daarom is het voor de SoVa-training van belang dat we weten wat er onder deze twee begrippen wordt verstaan.

Volgens Van der Werf is:

“*Cultuur* [...] te omschrijven als het geheel van voorstellingen, opvattingen, kennis, waarden en normen dat mensen als lid van een samenleving overdragen en verwerven door middel van bewuste en onbewuste leerprocessen. In deze definitie wordt cultuur als niet-materiële verworvenheid gezien. [...] Cultuur is niet een ‘jas’ die met elke verandering van de situatie eventjes verwisseld wordt. Door de socialisatie en de omgeving is het zo op je huid geschreven (geïnternaliseerd) dat je het bijna zelf bent.” (Werf, van der, 1998, 87-88)

De Graaf en Van Keulen omschrijven *Etnische groepen* als groepen die afkomstig zijn uit een bepaald volk. “‘Afwijkende’ groepen hebben een bepaalde sociale identiteit binnen een samenleving. Door een combinatie van culturele kenmerken en bepaalde raskenmerken, zijn ze te onderscheiden als *etnische groep*.” (Graaf, de en Keulen, van, 1993, 28)

2.1 Achterstandswijken

Tijdens een interview legt coördinator verlengde-schooldag-en GOA-welzijnsactiviteiten voor de SWE Daniëlle van Son uit dat de doelstelling voor sociaal-emotionele ontwikkeling volgens het Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA) is: het bevorderen van diverse aspecten van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen om hen kennis en vaardigheden bij te brengen die hen beter in staat stellen om te leren en zich te redden in onze maatschappij.

Ook vertelt Daniëlle dat het GOA een systeem, het zogenaamde “weegschaalsysteem”, heeft ontwikkeld waarmee bepaald kan worden of een school in aanmerking komt voor extra subsidie. Deze subsidie kan gebruikt worden voor activiteiten zoals SoVa-training. Kinderen krijgen aan de hand van criteria punten. Hoe meer punten een kind krijgt hoe meer subsidie de school van de gemeente krijgt. Bijvoorbeeld: als een kind uit een éénoudergezin komt krijgt het kind een punt erbij, is een kind allochtoon krijgt het kind een punt erbij, zitten de ouders van het kind in de bijstand krijgt het kind een punt erbij enzovoort. Het grootste gedeelte van de scholen die activiteiten aanvragen bij SWE zijn scholen die staan in een achterstandswijk.

Om de SoVa-training zo te ontwikkelen dat deze zo goed mogelijk toepasbaar is op de scholen, is het belangrijk dat we weten met wat voor soort kinderen we te maken krijgen.

We vinden het belangrijk om te onderzoeken wat er onder een achterstandswijk wordt verstaan en hoe de gemiddelde bevolking die daar woont, wordt omschreven. Tijdens het ontwikkelen van de training kunnen we dan rekening houden met kenmerken van de buurtbewoners binnen een achterstandswijk. Wanneer we weten welke problemen daar spelen, kunnen we hier tijdens het ontwikkelen van de training rekening mee houden.

Volgens Van Dale is de definitie van een achterstandswijk: “wijken waarin de bevolking grotendeels in sociaal-economische zwakke positie verkeert; lage inkomens, veel uitkeringen, veel etnische minderheidsgroepen; en waarin veel overlast en onveiligheid voorkomt. Synoniem: aandachtswijk.”

Volgens het ministerie van VROM werden na de Tweede Wereldoorlog veel wijken snel gebouwd om de woningnood op te lossen. De kwaliteit van de huizen was hierdoor niet optimaal. Deze wijken werden de naoorlogse wijken genoemd. Jaren later werden dit de zogenoemde achterstandswijken, in veel gevallen bewoond door mensen met een laag sociale klasse. Achterstandswijken komen vaak voor in de grote steden, zo ook in Den Haag. Het zijn wijken waar huizen die door de grote doorstroom zijn uitgeleefd en er zijn winkels die sluiten.

De bewoners die in deze wijken leven, kenmerken zich doordat zij niet in staat zijn kansen voor zichzelf te creëren en zelf hun positie te verbeteren.

Het zijn de “kwetsbare groepen”: werklozen, nieuwkomers (allochtone bewoners), jeugddelinquenten, alleenstaande moeders en ouderen.

Veel voorkomende kenmerken van een achterstandswijk zijn, volgens het ministerie van VROM:

- Dichtbevolkte stadsdelen met een multiculturele samenstelling;
- Een aangetaste leefbaarheid en milieusituatie;
- Verouderde woningen;
- Kwalitatief lage openbare ruimte;
- Relatief veel criminaliteit en drugsoverlast;
- Verouderde infrastructuur en bedrijfsterreinen;
- Minder voorzieningen op het gebied van onderwijs, winkels en gezondheidszorg (www.vrom.nl).

Uit de literatuur blijkt dat in vergelijking met het gemiddelde van Nederland en de Europese Unie de gebieden een:

- hogere werkloosheid;
- lager besteedbaar inkomen;
- relatief lagere groei aan arbeidsplaatsen kennen.

Het komt er op neer dat alle problemen van de grote stad samen komen in de achterstandswijk. Hier leven veel mensen aan de onderkant van de samenleving. Er zijn taal- en leerachterstanden, werkloosheid, slechte behuizing en slechte woonomgeving.

Verval van de huizen, criminaliteit en onveiligheid zijn het gevolg. Het kenmerkende van een achterstandswijk is dat de bewoners zelf niet in staat zijn hier iets aan te doen.

Als gevolg van deze problemen trekken vaak de ‘kansrijken’ na enige tijd weg, waardoor de ‘kansarmen’ achterblijven. Verpaupering, criminaliteit en de daarbij behorende onveiligheid zijn het gevolg (www.ru.nl/socgeo/onderwijs/ba-thesis/scripties/2003-2004/storken.paf).

De SoVa-training die wij gaan ontwikkelen is bedoeld voor scholen in achterstandswijken in Den Haag. De kinderen op de scholen vallen onder de buurtbewoners van deze wijken. Volgens de website van interculturalisatie Den Haag kent Den Haag 30 wijken. Van 6 wijken (de zogenoemde achterstandswijken) bestaat 20% van de bevolking uit migranten en van 20 wijken bestaat de bevolking voor meer

dan 90% uit autochtone Hagenaars. Het aandeel migranten in Den Haag neemt nog steeds toe. De Haagse migranten zijn overwegend jonger dan 18 jaar (<http://sam-archief.residentie.net/interculturalisatie-den Haag/retro/hoofdpijnen.htm>). (In deze bron worden de overgebleven vier wijken niet genoemd).

Fatima woont in de Haagse Schilderswijk, een achterstandswijk. Voor haar huis is een speeltuin, daar mag ze van haar moeder na school altijd een uurtje buiten spelen. Als haar moeder het eten gaat klaar maken roept ze Fatima binnen. Net als de moeders van haar twee vriendinnetjes Boutaina en Celan schreeuwt haar moeder heel hard als Fatima naar binnen moet komen. Op school, tijdens het buiten spelen speelt Fatima verstoppertje. Fatima wil haar klasgenootjes iets vragen, ze schreeuwt op haar allerhardst of de kinderen even bij haar willen komen. Marieke schrikt van het geschreeuw en vraagt waarom Fatima boos is. "Ik ben helemaal niet boos" zegt Fatima verbaasd.

In hoofdstuk 4 wordt beschreven dat identificatie en het nadoen van anderen belangrijke aspecten zijn op het gebied van sociale ontwikkeling. Ook wordt in hoofdstuk 4 beschreven dat de personen waarmee kinderen zich identificeren vaak de ouders zijn. De meeste kinderen die op een school in een achterstandswijk zitten, wonen ook in die wijk. Zoals het voorbeeld van Fatima beschrijft lopen zij dus zowel thuis als op school tegen dezelfde problemen aan, op het gebied van sociale vaardigheden. In de meeste gevallen is er op school, in de klas of op het schoolplein niet altijd genoeg tijd en aandacht om de kinderen alternatief gedrag aan te leren. De leerkrachten van een school zijn vaker gericht op het didactische niveau binnen het onderwijs, hier zijn zij ook voor opgeleid. Daardoor kan het voorkomen dat er geen tijd en aandacht is voor de vraag waarom een kind een ruzie scheldend uitvecht maar zal het kind alleen gestraft worden voor zijn/haar gedrag. Tijdens een SoVa-training leren de kinderen sociale vaardigheden kennen en ervaren ze wat het effect is van hun gedrag. Op deze manier leren ze op een gepaste manier een ruzie op te lossen. In de wijk waar ze wonen, kunnen ze dit niet van de buurtgenoten leren.

2.2 Opvoeden in een multiculturele situatie

Opvoeden in een multiculturele situatie vinden wij een belangrijk onderwerp bij het ontwikkelen van onze SoVa-training. Wij krijgen te maken met kinderen uit verschillende culturen. Het aanleren van sociale vaardigheden is een vorm van opvoeden en wanneer dat kinderen uit verschillende culturen betreft een vorm van: opvoeden in een multiculturele situatie. Hierbij heb je te maken met verschillende normen en waarden. Uit literatuur en praktijkonderzoek blijkt dat normen en waarden per cultuur verschillen. Het is belangrijk om te weten wat de overeenkomsten en de verschillen zijn. Dumasy omschrijft de cultuurovereenkomsten die voor elke samenleving en daarvan deeluitmakende sociale groepen universeel zijn of zouden moeten zijn. Dit geldt voor niet-westerse samenlevingen als voor onze eigen westerse samenleving. De overeenkomsten zoals Dumasy deze omschrijft:

“1. De toetsing van de verschillende culturen van samenlevingen/sociale groepen aan de universele mensenrechten.

2. Het uitgangspunt van de menselijke gelijkwaardigheid die voor elk lid van welke sociale groep dan ook geldt.
3. Het feit dat elke samenleving uit sociale groepen bestaat die uit zijn op de bevrediging van de behoeften van hun leden.
4. Het benadrukken van aanpassing aan die vaardigheden in de Nederlandse samenleving die noodzakelijk zijn om als volwaardig burger te kunnen participeren, bijv. Nederlands leren, assertief kunnen zijn, enz.”

Tijdens het ontwikkelen van de SoVa-training vinden wij het belangrijk om rekening te houden met de verschillende waarden en normen. Op deze manier zal de training waarschijnlijk meer effect hebben en beter toepasbaar zijn binnen het basisonderwijs.

Om te kunnen werken met verschillende waarden en normen is het van belang om te weten wat er onder waarden en normen wordt verstaan. Van Dale omschrijft het als:

Waarde(n):

zedelijke, esthetische of persoonlijke betekenis van iets => *belang, gewicht, gewichtigheid, importantie, zwaarte.*

Norm(en):

1 manier van handelen waarnaar een categorie van personen zich kan of moet richten

2 regel voor de normalisatie => *criterium, graadmeter, ijkpunt, maatstaf, normering, standaard*

De website www.normenenwaardendebat.nl omschrijft een waarde als een binnen een bepaalde groep of samenleving heersende opvatting, waaraan door de leden van deze groep of samenleving groot intrinsiek belang (of waarde) wordt toegekend. Bij een waarde kan worden gedacht aan bijvoorbeeld: rekening houden met elkaar of respect hebben voor het eigendom van anderen. Deze waarden dienen, zoals gesteld, als uitgangspunt voor normen. Normen zijn gedragsregels, informeel (opstaan voor een zwangere vrouw in de bus) of formeel (strafbaar stellen van diefstal volgens het Wetboek van Strafrecht) (www.normenenwaardendebat.nl).

Volgens de redactie van het Platform jonge allochtonen wordt cultuur zichtbaar in het dagelijks handelen van mensen. In de manier waarop zij reageren op wat er om hen heen gebeurt en in hoe mensen leven en met elkaar omgaan. Cultuur bestaat ook uit vanzelfsprekendheden, die niet ter discussie staan. Cultuur heeft te maken met tegenstellingen als:

Mooi	↔	lelijk
Goed	↔	slecht
Vies	↔	lekker
Logisch	↔	onlogisch
Beleefd	↔	onbeleefd
Abnormaal	↔	normaal

Het is tien uur en 4B, de klas van Fatima, gaat dan altijd rekenen. Fatima leest een spannend boek, ze heeft niet gehoord dat de leerkracht heeft gezegd dat de kinderen hun boeken moeten opruimen. De leerkracht loopt naar het tafeltje van Fatima en zegt boos: "Fatima ik heb nu al twee keer gezegd dat we gaan opruimen!" Fatima zegt: "Sorry meester Bram." En kijkt de leerkracht even kort aan. Ze heeft van haar

vader geleerd dat het onbeleefd is om volwassenen lang in de ogen aan te kijken. De leerkracht zegt: "Fatima, wees niet zo onbeleefd en kijk me aan als ik tegen je praat."

Beyers en Beyers (1972) spreken van 'een grammatica van non-verbale communicatie' die voor een belangrijk deel de aard van het contact bepaalt. Tijdens onderzoek bleek dat contact leggen en continueren met een blanke leidster door middel van oogcontact moeilijker was voor zwarte kleuters dan voor blanke kleuters (Redactie: Platform jonge allochtonen, 1994).

Volgens Ruigrok zijn veel ontwikkelingspsychologen van mening dat een kind zo rond het tiende levensjaar in grote lijnen een beeld heeft van hoe de wereld in elkaar zit. De normen en waarden zijn verankerd in het doen en denken van een kind. Daarna zouden deze niet of zeer moeilijk te veranderen zijn. Omdat die normen en waarden zo vroeg zijn aangeleerd, zijn het vanzelfsprekendheden. Je wordt je pas bewust van je eigen cultuur in confrontatie met die van anderen (Ruigrok, J, 2001).

Ruigrok zegt: "Een cultuur bestaat uit een stelsel van normen en waarden. Het is lastig om daarover te praten, want het zijn van die abstracte termen. Als je iemand vraagt naar zijn normen en waarden, kun je eerder een wazige blik dan een duidelijk antwoord verwachten. Vaak levert het meer op, wanneer je kijkt hoe iemand zich gedraagt. Uit iemands handelen, blijkt wat zijn normen en waarden zijn."

Voor het ontwikkelen van onze SoVa-training vinden wij het belangrijk dat we ons bewust blijven van de cultuurverschillen en verschillende normen en waarden. Daar proberen we rekening mee te houden tijdens de training. Wij zijn van mening dat de kinderen wel moeten leren wat de omgangsregels binnen de Nederlandse samenleving zijn omdat ze hier ook tegenaan zullen lopen. Wanneer ze hebben geleerd wat belangrijke sociale vaardigheden zijn binnen onze samenleving zullen ze hier hopelijk in het dagelijkse leven beter mee om kunnen gaan, uit de literatuur blijkt dit ook. Toch kiezen wij ervoor om ons niet te richten op de cultuurverschillen omdat alle kinderen aan wie de training wordt gegeven in dezelfde samenleving opgroeien. We vinden het wel belangrijk dat er tijdens de training rekening wordt gehouden met de verschillen en dat deze ook worden gerespecteerd.

Ruigrok zegt: "Wie te veel naar de culturele verschillen kijkt, doet echter de ander tekort er werpt eerder een barricade op voor communicatie dan dat hij die optimaliseert."

(Ruigrok, J, 2001)

Praktijkonderzoek

Om een beeld te kunnen vormen over een achterstandswijk en de bevolking daarvan, hebben we observaties uitgevoerd in de Haagse wijken Bouwlust en Transvaal. Hieronder volgt een samenvatting van onze observaties.

Ons is opgevallen dat de bevolking in de wijken multicultureel is. We hebben mensen met verschillende culturele achtergronden gezien (o.a. Surinaams, Marokkaans, Turks, Antilliaans). Doordat de wijk multicultureel is, hoorden we de mensen in verschillende talen met elkaar spreken. Ook is het volume van het spreken met elkaar hoger dan dat in het Nederlands gebeurt. Ook viel ons op dat de conversatie tussen mensen met veel bewegingen van het lichaam gepaard gaat. Dit gebeurt op straat, maar ook in de tram. Het viel ons op dat er meer mensen op straat waren dan in andere wijken. Het straatbeeld wat wij gevormd hebben tijdens de observatie in de wijken is wat onhygiënisch en chaotisch. Op straat zagen wij hondenpoep en straatvuil. De prullenbakken op straat waren overvol. Ook stonden er auto's geparkeerd op de stoep.

Een van de eerste dingen die ons opviel wanneer we de wijk Transvaal in kwamen is dat van verschillende huizen de ramen met houten planken waren dichtgetimmerd. Ook zagen we muren bespoten met graffiti.

Om onze SoVa-training zo goed mogelijk te kunnen ontwikkelen hebben we interviews afgenomen met personen in verschillende functies die ervaring hebben met achterstandswijken en de bevolking daarvan.

Marcel van Deursen vertelt in een interview dat, net zoals wij in de observaties gezien hebben, Marokkaanse jongeren met elkaar omgaan alsof het lijkt dat ze ruzie staan te maken. Hij zegt dat zij op deze manier ook in Marokko met elkaar omgaan, eigenlijk is het gewoon een manier van ego. Zijn ervaring is dat het problemen geeft, omdat ze denken dat ze alles kunnen. Marcel omschrijft de verschillende groepen: "Ik kan groepen onderscheiden terwijl ik weet dat ze onderling ook strijd hebben. Somalische jongetjes zijn vaak al seksueel ontremd. Ik zeg het gechargeerd. Die durven iedereen de les te lezen. Maar iedereen, alles wat vrouw is, moet onderspit delven. [...] Marokkaanse jongeren beginnen al te blazen voordat je überhaupt begonnen bent.[...] Dan heb je nog de Creolen onder de Surinamers, dat is ook een klasse apart. Dat is macho, die proberen je te overtreffen. Die gaan over de grenzen van andere kinderen heen.[...] Ik hoor ook heel vaak: "De wijk is van ons.""

Op het gebied van taalachterstand ziet Marcel geen verschil tussen allochtone en autochtone kinderen. Hij ziet wel een verschil als het gaat om normen en waarden. Marcel heeft ook lessen gegeven op een islamitische school. Daar zag hij dat niet iedereen traditioneel gekleed was. De een wel en de ander niet. Dit is een spanningsveld waar je volgens Marcel rekening mee moet houden. Marcel geeft aan dat het belangrijk is om de culturele achtergronden van kinderen mee te nemen, bijvoorbeeld in de islamitische cultuur is de man alles. Volgens Marcel moet de vrouw vaak het onderspit delven: "Met name contact met de andere sekse geeft met dat soort jongens echt heel veel problemen, daar hebben ze gewoon geen respect voor." De mening van Marcel over culturele achtergronden is: "Ik buig ze om. We leven hier in Nederland, wil je zo meteen een beetje op je plek komen, dan zul je het hier toch moeten leren, of je het nou wil of niet. Als je er een potje van maakt dan lukt het gewoon niet."

Marcel werkt op scholen in verschillende wijken in Den Haag. Wij vroegen Marcel of hij verschil zag tussen kinderen op scholen in een achterstandswijk en kinderen op scholen in "gewone" wijken. Hij antwoordde: "Ik werk nu op scholen in de Schilderswijk en Transvaal. Wat gewoon heel opvallend is, is dat het lesgeven in achterstandswijken af en toe gewoon niet leuk is. Je bent meer agent aan het spelen, dan dat je aan de inhoud van de les komt. Het prestatieniveau is af en toe om te huilen. Maar dat hebt je niet bij "gewone" wijken, daar scoor je beter, daar is meer op inhoud contact. In achterstandswijken kom je daar niet toe, die zijn bezig met autoriteiten en grenzen en groepsvorming en dat soort dingen. Inhoudelijk kunnen ze veel minder, dat is wel opvallend. [...] Als ik het samenvat vind ik het erg belangrijk dat de kinderen leren normen en waarden te respecteren, en dat ik het ook in hun gedrag terug kan zien. Ook ligt het energieniveau hoger in achterstandswijken."

Coördinator verlengde-schooldag-en GOA-welzijnsactiviteiten voor de SWE Daniëlle van Son legt uit waarom er vraag is naar SoVa-trainingen in achterstandswijken.

"Omdat achterstandsscholen veel aanlopen tegen problemen als pesten, respectloze omgang met elkaar, ruzies, onbegrip onderling in de klas et cetera. Deels omdat kinderen deze waarden of voorbeelden niet van huis meekrijgen, of dat er thuis andere

waarden/normen heersen. Sommige kinderen groeien op binnen een andere cultuur dan van die school, met andere gedragsregels bijvoorbeeld een strenge thuissituatie is moeilijk te rijmen met de ruimte voor inspraak en expressie op school. Maar ook kinderen met sociaal zwakke ouders en zelfs met problemen thuis die echt heel ver gaan (huiselijk geweld, incest, drankmisbruik)."

Volgens Danielle maken voornamelijk "zwarte scholen" gebruik van SoVa-trainingen. Dit zijn volgens haar scholen met bijna geen Nederlandse kinderen, sociaal zwakke kinderen en kinderen die veel structuur nodig hebben. Ook vertelt zij dat op die scholen veel kinderen zitten die met een taalachterstand aan de basisschool begonnen zijn.

Eric van den Hoogenband werkt als onderwijsassistent op openbare basisschool 'Het Galjoen' in de achterstandswijk Transvaal in Den Haag.

Eric omschrijft dat deze wijk voor het merendeel uit goedkope huurhuizen bestaat. Hij zegt dat de leerlingpopulatie van de school voor misschien wel meer dan 90% uit allochtone kinderen bestaat, veelal met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Volgens Eric praten de meeste kinderen thuis dan ook vooral de moedertaal en hebben het Nederlands als tweede taal moeten leren.

Over het uiten van de verschillende culturen op de school zegt Eric het volgende: "Op zich uit dat zich niet extreem opvallend, de verschillende nationaliteiten vormen geen belemmering voor de schoolactiviteiten van de kinderen. De kinderen werken allemaal goed samen en er heerst over het algemeen een goede sfeer op school."

Eric geeft aan dat de aanpak van de kinderen niet anders is dan in een "gewone" wijk, maar wel qua lesinhoud. Volgens Eric wordt er veel tijd besteed aan taal vanwege de regelmatig voorkomende taalachterstand bij de kinderen. De aanpak van de leerkrachten naar de kinderen verschilt volgens hem niet met die van een "gewone" school.

Over SoVa-trainingen op achterstandsscholen zegt Eric het volgende: "Voor sommige kinderen zou dit geen kwaad kunnen, maar ik denk dat dit niet iets typisch is voor een zogenaamde achterstandsschool. Op elke school waar ik bijvoorbeeld stage heb gelopen waren er wel kinderen waar deze training geen kwaad zou kunnen."

Dominique Janssen is adjunct-directeur van 'De Krullevaar', in een achterstandswijk in Den Haag.

Over 'De Krullevaar' zegt Dominique: "We hebben ongeveer 30 nationaliteiten. De leerlingpopulatie is heel divers, van laagopgeleide ouders met kinderen tot best hoogopgeleide. Veel éénoudergezinnen en gezinnen die nog geen verblijfsvergunning hebben. Het is eigenlijk een ontzettende mengelmoes, van alles en nog wat door elkaar."

Dominique zegt dat 'De Krullevaar' in een achterstandswijk staat. Hier wonen gezinnen uit lagere sociale milieus, zegt ze. "Dit is inderdaad een echte achterstandswijk, maar dat maakt het niet minder leuk. [...] Ik denk dat de wereld voor kinderen harder wordt, en dat het voor kinderen moeilijker is om zich staande te houden dan vroeger. Als ik ook kinderen hier zie die hebben soms helemaal niets. Die wonen met zijn zessen op een tweekamerflatje. Die hebben amper een plekje voor zichzelf, soms niet eens een slaapplek voor zichzelf en dat wil niet altijd zeggen dat die kinderen niet met liefde opgroeien want vaak hebben ouders ook niet voor zo een situatie gekozen, maar goed dan denk ik van hoe kan zo een kind zich straks redden in de maatschappij? Want je wilt die kinderen wel alle kansen geven. En dat is erg moeilijk. Het zijn kwetsbare kinderen."

Hoofdstuk 3: Sociale vaardigheden

Inleiding

Al op heel jonge leeftijd leren kinderen hoe ze contact kunnen maken met andere mensen. Het begint al met een paar weken wanneer een baby voor het eerst lacht naar zijn vader of moeder. Het kind leert contact maken met de mensen om hem heen. Omdat onze SoVa-training uitgevoerd wordt binnen achterstandswijken, hebben we te maken met verschillende culturen. Uit de theorie en de praktijk blijkt dat elke cultuur zijn eigen omgangsvormen heeft. Wij vinden het belangrijk dat de doelgroep door middel van onze SoVa-training op één lijn zit wat betreft omgang met elkaar.

Je kunt 'omgaan met elkaar' trainen. In dit hoofdstuk staan sociale vaardigheden centraal. Er worden sociale vaardigheden beschreven en het belang van een sociale vaardigheidstraining.

Later in het hoofdstuk lichten we onze keuze voor de sociale vaardigheden die wij gaan gebruiken in de training, toe.

3.1 Wat zijn sociale vaardigheden?

Zoals Janssen en Boreel beschrijven zijn sociale vaardigheden vaardigheden op sociaal gebied. Het zijn vaardigheden die je gebruikt wanneer je in omgang bent met andere mensen.

Onder sociale vaardigheden verstaan Janssen en Boreel al die vaardigheden die kinderen nodig hebben om op een bevredigende manier relaties aan te gaan en te onderhouden. Het gaat dan bijvoorbeeld over vaardigheden die een kind nodig heeft om vriendjes te 'maken', maar ook om vertrouwensvolle relaties met leeftijdsgenoten en volwassenen aan te gaan en te onderhouden en om in het dagelijkse sociale verkeer thuis en buitenshuis (op school, op straat, in winkels, op het sportveld) effectief met anderen te communiceren.

Volgens Janssen en Boreel vallen onder sociale vaardigheden, vaardigheden in de sfeer van assertiviteit en sensitiviteit. Met assertiviteit wordt bedoeld de houding en vaardigheden die nodig zijn om op het juiste moment en op de juiste manier voor jezelf en je eigen belangen op te komen. Hoe maak ik bijvoorbeeld duidelijk dat ik iets niet accepteer, hoe maak ik anderen duidelijk dat ik last heb van hun gedrag en wil dat ze ermee ophouden. Met sensitiviteit wordt bedoeld de houding en vaardigheid om op tijd op een effectieve manier rekening te houden met anderen en met hun gevoelens en belangen. Dat vereist het vermogen om je in te leven in anderen en te kunnen luisteren naar wat anderen zeggen, met of zonder woorden.

Janssen en Boreel vinden dat het leren van sociale vaardigheden erg belangrijk is. Voorbeelden van sociale vaardigheden zijn: voor jezelf opkomen, rekening houden met een ander, op je beurt wachten, vragen of je mee mag doen, reageren op plagerijen. Al die vaardigheden hebben kinderen nodig om zich op hun gemak te voelen, op school en in hun vrije tijd, en om zich nu en later weerbaar en zelfverzekerd te voelen.

Kinderen willen er graag bijhoren, ze willen graag vrienden en vriendinnen hebben bij wie ze zich op hun gemak voelen en met wie ze leuke dingen kunnen doen. Er worden hoge eisen gesteld aan de sociale vaardigheden van kinderen en aan het sociale inzicht, dat wil zeggen het inzicht in wat er in verschillende omstandigheden wel en niet van hen verwacht wordt.

Volgens Janssen en Boreel zijn die sociale vaardigheden en dat sociale inzicht niet alleen van belang als kinderen klein zijn en vriendschappen willen sluiten, maar ook later zijn ze belangrijk en ze worden in onze samenleving steeds belangrijker. Bijvoorbeeld bij

sollicitaties wordt er niet meer alleen gekeken naar diploma's en ervaring, maar ook en vaak vooral naar sociale vaardigheden (Janssen & Boreel, 2000).

De begrippen zoals Janssen en Boreel deze omschrijven vinden wij belangrijke begrippen omdat ze betrekking op sociale vaardigheden. Hieronder verstaan zij onder andere sociale redzaamheid, sociale weerbaarheid, sociale omgangsvormen en sociaal inzicht. Omdat deze begrippen te maken hebben met sociale vaardigheden en ook bijdragen aan de uitleg van het begrip 'sociale vaardigheden', hebben we ze op een rij gezet.

Sociale redzaamheid

Het dagelijks leven vereist een breed scala aan kennis en vaardigheden. Vaardigheden die je nodig hebt om jezelf te 'redden' in het leven en de samenleving. Het vermogen om jezelf te kunnen 'redden' wordt sociale redzaamheid genoemd.

Hoe werkt een strippenkaart? Hoe begin je een telefoongesprek? Hoe schrijf je een sollicitatiebrief? Sociale redzaamheid is een soort verzamelbegrip voor alle vaardigheden die je nodig hebt om je te kunnen 'redden' in de samenleving. De sociale redzaamheid van kinderen in het basisonderwijs wordt tegenwoordig steeds meer bevorderd. De meest uiteenlopende activiteiten worden hiervoor ingezet. Van het leren veters strikken tot het voorbereiden op het houden van spreekbeurten.

Sociale weerbaarheid

Kinderen moeten weerstand kunnen bieden aan de druk die er soms op hen wordt uitgeoefend. Ook is het belangrijk dat kinderen leren omgaan met bedreigende situaties en dat ze risico's kunnen inschatten en daar een goede reactie op kunnen bedenken. Weerbaarheid kan inhouden: fysieke weerbaarheid, kracht en behendigheid. Maar ook weerbaarheid en zelfvertrouwen uitstralen.

Sociale omgangsvormen

Een cultuur kent honderdduizend regels. Dit zijn gedragsregels. Regels die aangeven hoe je met elkaar omgaat. Wanneer spreek je iemand aan met u? Wanneer mag je met je vingers eten? Hoe kom ik in gesprek met iemand die ik niet ken? Dit zijn voorbeelden van gedragsregels, sociale omgangsvormen.

Elke samenleving die zijn eigen cultuur respecteert, zal ervoor zorgen dat de kinderen die gedragsregels leren en zich ernaar gedragen. In onze samenleving zijn veel normen en waarden aan verandering onderhevig. Een groeiend aantal volwassenen en kinderen met een andere culturele achtergrond, is hier komen wonen.

4B, de klas van Fatima gaat eten. Alle kinderen pakken hun broodtrommel. Fatima heeft van haar moeder snoep mee gekregen. Ze telt de snoepjes, ze heeft er precies 10. Patryk zit naast haar. "Hier" zegt ze "voor jou 5 en voor mij 5." Patryk kijkt haar aan en vraagt verbaasd: "Voor mij, maar we spelen nooit samen?" Hij bedankt haar en zegt: "Lekker, dan neem ik morgen voor jou ook een snoepje mee."

Sociaal inzicht

Kinderen moeten heel wat inschattingen kunnen maken die voor hen grote gevolgen kunnen hebben. Als een kind te snel denkt dat het een ander kan vertrouwen, kan het fout uitpakken; als het te snel denkt dat iemand niet te vertrouwen is, mist het ook een kans. Dat inzicht doen kinderen geleidelijk aan op; inzicht vraagt ervaring en die groeit

bij kinderen bijna met de dag. Sociaal inzicht heeft ook te maken met inzicht in het nut van regels en voorschriften. Het heeft weinig zin om kinderen allerlei regels en vaardigheden bij te brengen als zij er zelf het nut niet van inzien. Kinderen moeten inzien welk belang relaties in hun leven hebben en wat vervolgens van belang is voor het goed houden van die relaties. Kinderen met een goed sociaal inzicht weten wat zij met hun gedrag bij anderen kunnen oproepen en zijn zich ervan bewust wat anderen bij hen oproepen (Janssen & Boreel, 2000).

3.2 SoVa-training

Volgens Janssen en Boreel hebben kinderen sociale vaardigheden nodig om op een goede bevredigende manier relaties te kunnen aangaan en te kunnen onderhouden en om zich te kunnen redden in het dagelijkse sociale verkeer. Zoals beschreven in 3.1 is het belangrijk dat kinderen vaardigheden aanleren in de sfeer van assertiviteit en sensitiviteit. Op die manier leren zij opkomen voor zichzelf en rekening houden met de ander. Deze twee aspecten vinden wij van belang, en laten we terugkomen in de training die we gaan ontwikkelen. Omdat wij een SoVa-training gaan ontwikkelen hebben we ervoor gekozen om de sociale vaardigheden van Janssen en Boreel te beschrijven. Zij hebben de sociale vaardigheden overzichtelijk beschreven, waardoor het voor ons praktischer is om gebruik te maken van de beschreven vaardigheden tijdens onze training. Ook beschrijven Janssen en Boreel dat dit de vaardigheden zijn waarvan in SoVa-trainingen meestal wordt uitgegaan.

De praktische sociale vaardigheden zoals Janssen en Boreel ze omschrijven in *Geen watjes, geen katjes, sociale vaardigheden voor kinderen*:

Zeggen wat je denkt, voelt of wilt

Duidelijkheid in de communicatie (duidelijk spreken, openheid, durven zeggen wat je denkt) zijn belangrijk vaardigheden. Om anderen te laten weten wat je bedoelt of wat je wilt en vooral wat je niet wilt, is het belangrijk dat je duidelijk bent in de communicatie. Wie open en duidelijk is in de communicatie maakt het anderen een stuk gemakkelijker. Het is belangrijk om duidelijk te zijn en daarbij de ander in zijn waarde te laten. In SoVa-trainingen leren kinderen dat heel geleidelijk. Eerst leren ze te zeggen wat ze om hen heen zien, dan leren ze elkaar te vertellen wat ze leuk vinden, wat hen bevalt en daarna leren ze te zeggen wat ze niet leuk vinden.

Iets durven vragen aan een ander

Vragen stellen aan een ander kan een heel goede, effectieve manier zijn om met iemand in gesprek te komen. Met vragen kun je bijvoorbeeld belangstelling tonen voor de ervaringen en de plannen van een ander. Heel kleine kinderen maken elkaar met lichaamstaal duidelijk dat ze in elkaar geïnteresseerd zijn. Maar oudere kinderen moeten elkaar met woorden duidelijk kunnen maken dat ze belangstelling hebben voor elkaar en elkaars ervaringen. Ze voelen zich nogal eens verlegen en weten niet goed hoe en wat ze aan een ander kunnen vragen.

Vragen of je mee mag spelen

Een heel bijzondere en tegelijk heel gewone vraag is: 'Mag ik meedoen?' Onzekere en verlegen kinderen hebben het uitgerekend met die vraag vaak moeilijk. Ze durven hem niet te stellen of weten niet hoe ze het moeten doen. Om ruzies en afwijzing te voorkomen is het belangrijk dat kinderen leren aansluiting zoeken bij anderen. Voor kinderen die al vaak zijn afgewezen is het beter eerst de afweging te maken bij welk groepje zij aansluiting zoeken. Voor sommige kinderen is het genoeg om een keer te

horen hoe zij het beste aan anderen kunnen vragen of ze mee mogen doen, anderen moeten eerst op het goede spoor worden geholpen.

Je kunnen ontspannen als je iets heel spannend vindt

Kinderen kunnen voor heel wat 'spannende situaties' komen te staan: de eerste schooldag, de eerste zwemles, een spreekbeurt, enz. Met al die spanningen moet een kind leren omgaan. Sommige kinderen maken het door hun eigen gespannenheid extra moeilijk voor zichzelf. Ontspannen is een kunst die kinderen niet allemaal van huis uit onder de knie hebben. Kinderen die onzeker zijn en last hebben van faalangst, hebben tijd en wat extra hulp nodig om zich het ontspannen eigen te maken. Juist voor die kinderen zijn SoVa-trainingen heel geschikt.

Tegen je verlies kunnen (en andere teleurstellingen accepteren)

Veel spelletjes eindigen in ruzie omdat de verliezende partij niet kan accepteren dat de ander gewonnen heeft. Competitie, wedijver is een natuurlijke stap in de ontwikkeling van kinderen. Vooral in de basisschoolleeftijd lijkt overal een wedstrijd van gemaakt te worden. Sommige kinderen moeten van zichzelf altijd de beste zijn, het meeste weten en het meeste hebben. Het is niet helemaal duidelijk waardoor sommige kinderen zo fanatiek zijn dat ze geen verlies accepteren. Het vraagt van ouders en leerkrachten veel tact en geduld om constant uit te leggen dat het bij samen spelen om het spel gaat en niet om wie er wint of verliest. Maar het is van groot belang dat kinderen dit gaan inzien.

Nee zeggen als je iets niet wilt (en ja als je iets wel wilt)

De meeste kinderen leren van huis uit dat ze moeten gehoorzamen. Maar het is ook belangrijk dat ze leren dat ze niet altijd moeten doen wat anderen van hen vragen. Je moet als kind stevig in je schoenen staan om tegen indringende vragen nee te durven zeggen. Het is goed om er tijdig mee te oefenen. Daarom is het goed als ouders regelmatig vragen aan kinderen hoe zij bepaalde ervaringen hebben gevonden, of zij erachter stonden wat zij deden.

Het is vrijdag en het is bijna drie uur, om drie uur gaat de school uit. Fatima is vrolijk, ze is vrolijk omdat haar broertje morgen jarig is. Fatima mag haar moeder helpen met de hapjes voor de gasten te maken. Haar moeder maakt het eten altijd een dag van tevoren. Fatima vindt het altijd erg leuk om haar moeder te helpen.

De schoolbel gaat, Fatima loopt enthousiast naar de kapstok om haar jas aan te doen. Sanne komt naar Fatima toe en vraagt: "Fatima wil je bij mij komen spelen en eten?" Fatima vindt Sanne heel aardig, maar ze had zich erg verheugd op het voorbereiden van de verjaardag van haar broertje. Omdat ze niet wil dat Sanne denkt dat ze haar niet aardig vindt zegt ze toch maar 'ja'.

Als Fatima 's avonds thuis komt en ze ziet dat haar moeder al helemaal klaar is met de voorbereiding, begint Fatima te huilen. Haar moeder zegt boos: "Stop met huilen, je hebt er toch zelf voor gekozen naar Sanne te gaan."

Reageren op gedrag van anderen (bijvoorbeeld als je uitgelachen, nageroepen of afgewezen wordt)

Kinderen die wanneer zij bedreigd, uitgelachen of nageroepen worden, iets gevats weten te zeggen, hebben geluk. Vaak zijn de kinderen die anderen pesten of treiteren, nageroepen of bedreigen daar niet op voorbereid. Omdat de ander dan beter uit de hoek komt dan zij, schrikken ze even. Dat 'even' is genoeg. Even weten ze zich geen houding te geven.

Je verdedigen als je aangevallen wordt (fysiek of met woorden)

Het is belangrijk dat kinderen leren om – bij echt gevaar – van zich af te bijten en zich zo goed mogelijk te verdedigen. Het liefst zo lang mogelijk met woorden, maar als het moet met lichamelijke kracht. Sommige kinderen moeten leren om niet te snel over te gaan tot fysieke vormen van zelfverdediging. Anderen moeten juist meer leren vertrouwen op hun fysieke kracht en uitstraling.

Luisteren naar een ander

Een van de belangrijkste vaardigheden in het sociale verkeer is: luisteren. Mensen die goed naar je luisteren zijn doorgaans prettige mensen om mee om te gaan. Sommige kinderen kunnen goed luisteren; ze houden op het juiste moment hun mond, laten de ander uitpraten, tonen belangstelling voor wat de ander vertelt. Luisteren naar anderen is een heel goede manier om vrienden te maken.

Je in een ander inleven

Om rekening te kunnen houden met de gevoelens van een ander, moet je je kunnen inleven in die gevoelens. Volwassenen moeten het zich aanleren, kinderen hebben het soms nog van nature. Kinderen kunnen in de praktijk het inleven in een ander gemakkelijk leren. Het belangrijkste is dat ze ontdekken dat het belangrijk is om te kijken naar die ander en zich af te vragen wat er in die ander om kan gaan.

Wachten op je beurt

Kinderen kunnen het soms met heel simpele dingen best moeilijk maken voor zichzelf. Als ze 'voordringen', ook al gaat het onbewust en onbedoeld, maken ze zich bepaald niet populair bij de rest van de groep. Voordringen is een vorm of een uiting van egoïsme en dat is moeilijk af te leren. Het vraagt tekst en uitleg en complimentjes op momenten waarop het goed gaat.

Voor een ander durven opkomen als die wordt aangevallen en zichzelf niet kan verdedigen

Het sociale verkeer is voor kinderen nog erg ingewikkeld en vaak ook nog eng. Zij denken in bedreigende situaties meteen aan zichzelf. Ze zullen moeten leren dat ze soms ook aan een ander moeten denken en rekening moeten houden met het gevaar dat anderen bedreigt.

Complimentjes geven

Ouders die hun kinderen regelmatig een complimentje geven, merken hoe belangrijk dat is voor hun kind. Het geeft kinderen zekerheid en zelfvertrouwen. Bovendien geeft het een prettige sfeer. Als kinderen van elkaar een complimentje krijgen gebeurt hetzelfde. De sfeer wordt prettiger, het onderlinge contact ook. Veel kinderen moeten het alleen nog even leren (Janssen & Boreel, 2000).

Tijdens de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen behandelen we de vier basisemoties boosheid, blijdschap, verdriet en angst. Aan deze vier basisemoties hebben we sociale vaardigheden gekoppeld. De vaardigheden die wij hebben uitgekozen vinden wij belangrijk om bij te brengen aan de doelgroep. Omdat de SoVa-training plaatsvindt in het basisonderwijs hebben we gekozen voor de vaardigheden die de kinderen daar het meeste gebruiken of nodig hebben. De volgende sociale vaardigheden hebben we gekoppeld aan de emoties:

- Boosheid – omgaan met teleurstelling (bijvoorbeeld tegen je verlies kunnen)
- Blijdschap - complimentjes geven, complimentjes ontvangen
- Verdriet - reageren op gedrag van anderen (bijvoorbeeld als je uitgelachen, nageroepen of afgewezen wordt)
- Angst - je voorbereiden op spannende situaties (bijvoorbeeld eerste schooldag, eerste zwemles, een spreekbeurt)

Wij hebben ervoor gekozen om naast de sociale vaardigheid 'complimentjes geven', die Janssen en Boreel beschrijven, ook de vaardigheid 'complimentjes ontvangen' te verwerken in onze training. Uit stage-ervaring hebben wij gemerkt dat het soms voor een kind moeilijker is om een complimentje ontvangen dan er een te geven.

Omdat de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen een basistraining wordt, hebben we ervoor gekozen om vier basisemoties te behandelen. Uit de literatuur blijkt dat deze emoties vier basisemoties zijn. Deze emoties zijn duidelijk uit te beelden en door gezichtsuitdrukking te laten zien. Omdat de doelgroep kinderen uit groep 4 en 5 is sluiten de emoties, naar ons idee, goed bij hen aan.

We willen de kinderen kennis laten maken met de vier basisemoties en de daarbij passende sociale vaardigheden.

Naast de sociale vaardigheden die in de lessen centraal staan proberen we in de training ook andere vaardigheden aan de doelgroep bij te brengen. Bijvoorbeeld "wachten op je beurt", "luisteren naar een ander" en "nee leren zeggen" zijn vaardigheden die tijdens de lessen terugkomen. Deze vaardigheden kunnen we bijvoorbeeld bijbrengen tijdens een kringgesprek.

3.3 Het doel van SoVa-training

Gezin, school, werk: iedereen maakt in het leven deel uit van verschillende groepen. Leven in de groep vraagt een aantal kwaliteiten en vaardigheden. Soms moet je je aanpassen, dan weer moet je juist afstand nemen; soms moet je je concentreren op de belangen van anderen, een andere keer moet je je juist weerbaar opstellen en je sterk maken voor je eigen belang. Om deze verschillende situaties in te kunnen schatten moet je beschikken over sociale vaardigheden. Deze vaardigheden leer je met de groei naar volwassenheid. Bij het ene kind gaat het leren van deze sociale vaardigheden makkelijker dan bij het andere kind. Kinderen kunnen veel baat hebben bij een SoVa-training om deze sociale vaardigheden aan te leren. In hoofdstuk 4 benoemen we de sociaal-emotionele problemen van kinderen. Hierin komen problemen naar voren waarmee kinderen te maken kunnen krijgen en waarbij o.a. SoVa-training een uitweg kan bieden.

De werelden van het kind

Volgens Janssen en Boreel leven kinderen in verschillende werelden, die elkaar voor een deel overlappen. Thuis, op school en in het derde milieu, bijvoorbeeld het spelen met vriendjes en vriendinnetjes op straat. Elk van die werelden heeft geschreven en ongeschreven regels en de vaardigheden die daarbij horen. Om te kunnen functioneren,

moet een kind met deze regels leren omgaan. Het leert wanneer het belangrijk is de regels strak te volgen en wanneer er wat soepeler mee omgegaan kan worden. Dat is een proces van grenzen verkennen en verleggen.

Veel kinderen hebben moeite met sociale situaties. In het ingewikkelde sociale verkeer vallen ze buiten de boot. Dit kan leiden tot problemen o.a. op school en thuis. Sommige kinderen, kinderen die het bijvoorbeeld moeilijk vinden om vrienden te maken en die niet worden uitgenodigd op verjaardagsfeestjes, missen de sociale vaardigheden om zelf verandering te brengen in hun situatie. Ook bij jonge kinderen wordt vaak een sterk beroep gedaan op flexibiliteit en invoegingsvermogen in sociale situaties. Als kinderen moeite hebben met dergelijke vaardigheden kan een SoVa-training hulp bieden (Janssen & Boreel, 2000).

De doelstelling van de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen is de volgende: *De doelgroep herkent de vier basisemoties (angst, verdriet, blijdschap en boosheid) en de daarbij passende sociale vaardigheden.*

De training is bedoeld voor kinderen van 7 t/m 9 jaar (groep 4 en 5 in het basisonderwijs). Om een veilige omgeving te creëren wordt er tijdens de training gewerkt aan sfeer in de groep.

In de doelstelling hebben wij alle aspecten die wij terug willen laten komen in de training op een rij gezet. Wij vinden het van belang dat de doelgroep de basisemoties en de daarbij passende sociale vaardigheden herkent. Ook vinden we het creëren van een veilige sfeer belangrijk.

We gaan ervan uit dat kinderen in deze leeftijd nog niet eerder een SoVa-training hebben gevolgd. Daarom hebben we gekozen om de basisemoties te behandelen in onze training, zodat zij het makkelijker begrijpen.

3.4 G-G-G-G model

Het G-G-G-G model kan uitgelegd worden met verschillende aspecten. Wij kiezen ervoor om het model te zien als: Gebeurtenis – Gedachten - Gevoel – Gedrag, omdat we tijdens de SoVa-training ingaan op de sociale en emotionele vaardigheden. Bij het G-G-G-G model wordt aan de hand van een gebeurtenis de nadruk gelegd op het gevoel (emotie) en het gedrag (sociale vaardigheid) van kinderen. Het is niet de bedoeling dat het G-G-G-G model, aan de kinderen die de SoVa-training gaan volgen, wordt uitgelegd. Het G-G-G-G model zal in de docentenhandleiding worden uitgelegd. De vakdocent die de SoVa-training zal gaan uitvoeren kan met dit model in het achterhoofd de training uitvoeren. Zodat de vakdocent de kinderen kan confronteren met: de Gebeurtenis, zijn of haar Gedachten, Gevoel en het Gedrag van het kind.

Volgens de theorie is het G-G-G-G model te gebruiken bij analyse en interventie van communicatieve problemen over invloed en bij het zichtbaar maken van bedoeling en effect.

Het model stelt dat het niet de gebeurtenissen zijn die iemands gedrag bepalen, maar de gedachten of het gevoel die hij erbij heeft, dus zijn interpretatie.

Het G-G-G-G model komt voort uit de Rationeel Emotieve Therapie (RET). Bij deze therapie wordt mensen geleerd om rationeel te denken, in plaats van irrationeel. Het denken bepaalt het gevoel en het gevoel bepaalt het gedrag. Denken gebeurt meestal in taal. Doordat mensen op een bepaalde negatieve manier over zichzelf en de situatie denken, worden zij ongelukkig. RET grijpt in op het denken (www.strapa.nl/juni.html).

Ruigrok zegt dat sociale vaardigheden voort komen uit het gedrag dat iemand vertoont in sociale situaties. De gebeurtenis waaruit het gedrag voortkomt, speelt hierbij een

grote rol. Ook sociale vaardigheden staan in verband met emotie. Via het G-G-G-G model zijn sociale vaardigheden aan te leren (Ruigrok, 2001).

	Fatima
Gebeurtenis	Vier meisjes spelen ganzenbord. Fatima vraagt of ze mee mag doen. De meisjes zeggen 'nee'.
Gedachten	"Niemand vindt me aardig", denkt ze.
Gevoel	Fatima voelt zich boos.
Gedrag	Fatima slaat alle pionnen van het speelbord. En ze rent weg.

Fig. 1

Figuur 1 is een schema waarin het G-G-G-G model is verwerkt. Op deze manier wordt er bewust naar een situatie gekeken. Het is belangrijk dat de vakdocent die de SoVa-training zal uitvoeren, op de hoogte is van dit model. Op deze manier kan de vakdocent de kinderen bewust maken van de consequenties van hun gevoel en gedrag. Als een kind ervaart dat zijn gedachten invloed hebben op zijn gedrag en zijn gedrag invloed heeft op zijn gedachten zal hij hier iets aan kunnen veranderen. Als Fatima (figuur 1) zal leren om niet te denken: "Niemand vindt mij aardig", maar bijvoorbeeld: "Ze zijn al bezig en ik kan niet meer meedoen", zou het zo kunnen zijn dat ze zich minder boos voelt en niet alle pionnen weg slaat. (De Gedachten veranderen, dit heeft invloed op het Gedrag.) Of als Fatima leert dat als ze niet alle pionnen wegslaat en wegrent maar bijvoorbeeld zegt: "Jammer dat ik niet mee mag doen, andere keer misschien", zou het zo kunnen zijn dat ze zich minder boos voelt. (Het Gedrag verandert, dit heeft invloed op haar Gevoel en Gedachten.) Aan de hand van deze voorbeelden willen wij duidelijk maken dat wij het van belang vinden om tijdens de SoVa-training het G-G-G-G model te hanteren.

Praktijkonderzoek

De ervaringen met SoVa-trainingen uit de praktijk vinden wij van belang om onze SoVa-training tot stand te laten komen. Verder beschrijven we tips uit de praktijk.

Adriënne Oomens is speltherapeute op multifunctioneel centrum 'De Banjaard'. Ze geeft sinds 2 jaar SoVa-trainingen.

Volgens Adriënne is het doel van SoVa-trainingen om in een groepje kinderen bepaalde vaardigheden aan te leren en afhankelijk van het kind iets aan te leren. Adriënne zegt: "Het gaat om het bijbrengen van normen en waarden, gedragsregels. Bijvoorbeeld: hoe kun je leren een gesprekje te voeren, hoe kun je zien dat je iemand iets kan vragen. Het gaat om kinderen spelenderwijs iets aan te leren. In groepjes werken, de kinderen gaan elkaar helpen. De groep die wij nu hebben neigt naar het therapeutische toe. Het is belangrijk om concrete/kleine doelen te stellen. Het gaat om vaardigheden zoals: leren kennismaken, leren luisteren, leren iets aardigs over jezelf te zeggen."

Toen we Adriënne vroegen welke resultaten ze heeft gezien bij de kinderen vertelde ze dat de eerste stap is dat je kinderen bewust maakt van alle facetten. Daarin ziet ze

verschil. Ze heeft gemerkt dat de kinderen door de training leren een ander aan te kijken, als ze binnenkomen gedag zeggen en beter naar elkaar luisteren. Ook zegt Adriënne dat ze iets meer over hun gevoelens praten of iets aan een ander vragen. Zij en haar medetrainer kijken naar de individuele leerdoelen die ze hebben per kind. Ook werken ze met punten. Adriënne geeft aan dat deze externe factor goed werkt.

Over het resultaat van een training gericht op sociale vaardigheden zegt Dominique Janssen het volgende: "De tolerantiegrens is veel hoger. De problemen worden vaak gemaakt door volwassenen, en niet door de kinderen. Kinderen accepteren elkaar zoals ze zijn. Bijvoorbeeld: als jij mijn bal afpakt word ik boos op jou, maar niet omdat je een andere kleur huid hebt. Voor kinderen is dat vaak een ander uitgangspunt."

Marcel van Deursen zegt over sociale vaardigheden: "Als je het hebt over sociale vaardigheden bij kinderen moeten ze eerst lichamelijk en emotioneel lekker in hun vel zitten, wanneer dit niet zo is, komt de inhoud niet aan, want het gaat over betrekking." Marcel geeft aan dat je sociale vaardigheden kunt aanleren via een medium, bijvoorbeeld klei, mozaïek of chemie. Volgens hem zijn er verschillende manieren waarop je dat naar voren kunt laten komen.

Ook vindt Marcel dat je, als vakdocent, een model bent voor de kinderen. Er zijn, volgens hem, verschillende sociale vaardigheden die de kinderen onbewust leren, zoals leren samenwerken, op je beurt wachten en met elkaar leren omgaan.

"Je kunt sociale vaardigheden verbreden en versmallen", aldus Marcel. Bijvoorbeeld je kunt leren een gesprek aan te gaan, maar je kunt ook leren om verkering te vragen aan iemand die je leuk vindt, legt hij uit.

We hebben Marcel gevraagd wat volgens hem het doel is van SoVa-training. Hij noemde het leren contact maken, het leren luisteren naar elkaar en het op je beurt wachten. En het proberen te verwoorden van gevoelens en emoties, Marcel geeft aan dat kinderen hier moeite mee hebben. Ook geeft hij aan dat tijdens oefeningen allerlei zaken naar boven komen, en dat kinderen hier thuis niet altijd over praten. Een ander doel dat Marcel belangrijk vindt is het leren omgaan met conflicten. Marcel probeert wanneer kinderen op een ongewenste manier in een conflict reageren, het om te keren. Dit doet hij door bijvoorbeeld te zeggen: "Als hij jou pest heeft hij waarschijnlijk geen vriendjes en wil hij alle aandacht van jou." Marcel oefent in zijn lessen het omgaan met conflicten onder andere met rollenspellen, hierbij is een positieve invalshoek belangrijk, vindt hij. "Ik maak ook oefeningen waarbij spanning ontstaat, waarbij kinderen gefrustreerd raken. Hierbij is het belangrijk dat ze dit niet afreageren in de klas, maar ermee leren omgaan."

Over de effecten van SoVa-training zegt Marcel het volgende:

"Kinderen komen naar mij toe of gaan naar de juf of meester van de klas en vertellen hun geheimen of dingen waar ze mee zitten. Ik laat ook alle kinderen een dagboek bijhouden. Dat betekent: dat is jouw bezit, daar mag niet in gekeken worden. Zij kunnen dan zelf bepalen of ze het laten lezen of niet, dat geeft vertrouwen. Niet trekken wat een kind niet wil geven. [...] Een groot effect is dat kinderen opener worden en meer gaan oefenen, als je het positieve pakt. Dat ze meer gaan experimenteren en zich niet afgewezen voelen. Je hebt altijd minkukels en die voelen zich vaak gekwetst. Als je ze aanspreekt op vaardigheden die ze al heel goed kunnen, dan zie je ze komen. Richt je op het positieve wat het kind al wel kan, bijvoorbeeld als een kind goed is in tekenen."

Tips:

Adriënne Oomens:

Eric van de Hoogenband:

Marcel van Deursen:

- het is belangrijk om concrete/kleine doelen te stellen.
- beloon en benadruk altijd het positieve in het kind, dat is veel beter dan altijd maar straf en negatieve aandacht geven.
- het is belangrijk dat je bij deze kinderen laag insteekt, en daarbij ook letterlijk op gelijke hoogte gaat zitten.
- richt je op het positieve bij het kind.

Hoofdstuk 4: Sociale ontwikkeling van kinderen van 7 t/m 9 jaar

Inleiding

Voor de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen, richten we ons op de leeftijdsgroep van kinderen in het basisonderwijs van 7 t/m 9 jaar (groep 4 en 5.) Tijdens de training wordt ingegaan op emoties en de sociale vaardigheden van de kinderen, deze komen voort uit de sociale ontwikkeling. Wanneer een kind sociale vaardigheden aanleert komt ook de morele ontwikkeling (gewetensontwikkeling) ter sprake. Bijvoorbeeld: een kind pakt zonder te vragen speelgoed van een ander kind af. Hierbij houdt het kind geen rekening met de gevoelens van het kind dat met het speelgoed aan het spelen was. Wij vinden dat aan de hand van dit voorbeeld duidelijk wordt dat de morele ontwikkeling nauw samenhangt met sociale vaardigheden. Tegelijkertijd is de vraag van het kind om met het speelgoed te spelen een sociale vaardigheid.

We hebben ervoor gekozen om de volgende aspecten van de ontwikkeling te benoemen en toe te lichten: de sociale ontwikkeling, de identiteitsontwikkeling, de morele ontwikkeling en prosociaal gedrag, omdat deze aspecten te maken hebben met, of nodig zijn voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden.

4.1 Sociale ontwikkeling

Volgens Homminga en Brakenhoff leren kinderen in de loop van hun ontwikkeling talloze zaken over de wereld om zich heen kennen, maar ze verwerven ook in toenemende mate inzicht in zichzelf. 'Wie ben ik', 'wat kan ik' en 'hoe waardeer ik mijzelf' zijn essentiële vragen waarop het antwoord grote invloed kan hebben op iemands gedrag. Tijdens de sociale ontwikkeling van kinderen vindt er een socialisatieproces plaats, waarbij de ouders een grote rol spelen. Er zijn drie belangrijke basisprocessen die bijdragen aan dit socialisatieproces. In de eerste plaats is dat het proces van beloning of straf. Vanaf de geboorte van hun kinderen hebben ouders de gewoonte het gedrag dat zij bij hun kinderen waarderen op prijs te stellen, te belonen. Het gedrag dat ouders niet op prijs stellen, proberen ze zo te bestraffen dat het verdwijnt.

In de tweede plaats wordt gesteld dat het gedrag van kinderen wordt beïnvloed door het observeren van anderen en door pogingen van de kinderen om dit waargenomen gedrag over te nemen. Datgene wat het kind waarneemt probeert hij in overeenstemming te brengen met wat hij al weet.

In de derde plaats is er het identificatieproces. Dit proces is verantwoordelijk voor de 'overname' van complexe gedragspatronen wat nader verklaard zal worden in 4.2 (Homminga & Brakenhoff, 1987).

In de sociale ontwikkeling van het kind in de leeftijd tussen de vijf en acht jaar, breidt de sociale omgeving zich volgens Delfos enorm uit. Zowel in de directe omgeving als op school maakt het kind een sterke toename van de sociale contacten mee. Het kind moet deze uitbreiding zelf vormgeven, het is niet meer uitsluitend de moeder of vader die het contact arrangeert.

Delfos zegt dat tussen het vijfde en achtste jaar het kind begint met vriendjes en vriendinnetjes te maken. Het is in steeds sterkere mate tot partnerschap in staat. Behalve werkelijke vriendjes heeft het kind ook een imaginair vriendje of vriendinnetje. Dit imaginaire vriendje of vriendinnetje blijkt een positieve factor voor de ontwikkeling te zijn.

Ook zegt ze dat na het achtste jaar en in de prepuberale periode andere aspecten van de sociale ontwikkeling een rol spelen. Het spelen in de onderbouw komt in de hoofdzaak neer op het al dan niet delen van het territorium. In de bovenbouw zijn kinderen vooral bezig de aard van hun territorium te ontdekken. De prepuberale periode vormt, in sociaal opzicht, een aankondiging van de puberteit. Tijdens de puberteit is het

kind bezig de eigen psychologische identiteit te onderzoeken en zich lichamelijk te ontwikkelen tot een duidelijk herkenbaar lid van de eigen sekse. In de prepuberteit staat vooral de zoektocht naar de sociale identiteit centraal. Het kind vormt zich door vriendjes en vriendinnetjes een beeld van de betekenis die het voor anderen heeft.

Volgens Delfos zijn basisschoolkinderen opgedeeld in meisjes- en jongensgroepen. Tijdens deze periode lijkt de afstand tussen de seksen het grootst. Het verschil dat ook lichamelijk ontstaat tussen jongens en meisjes verhoogt de kans op groepsvorming. De druk tot het vormen van een positieve sociale identiteit is groot. Competitie speelt op de basisschool een belangrijke rol en daaruit ontstaat een risico van pesten. Een kind dat anders is dan anderen wordt niet in de groep opgenomen; het is niet populair en wordt misschien gepest (Delfos, 1999).

Uit een interview met Marcel van Deursen blijkt dit ook, hij vertelt dat hij in groep vijf de splitsing ziet komen in meisjes- en jongensgroepen.

Fatima speelt met haar vriendinnetjes op het schoolplein. Ze doen tikkertje en Jeroen wil graag meespelen. Hij vraagt aan Fatima of hij mee mag doen, "Nee", zegt Fatima, "Alleen meisjes mogen meedoen. Jij bent een jongen en jongens stinken!"

4.2 Identiteitsontwikkeling

Van Beemen zegt dat de identiteitsontwikkeling voor een belangrijk deel wordt gestuurd door de ontwikkelingsfasen die aan de adolescentie voorafgaan. Erikson koppelde aan elke fase een specifieke ontwikkelingstaak, die te beschouwen is als een centraal thema dat aan de aard van sociale interactie tijdens die levensfase sturing geeft.

De fase "vlucht versus minderwaardigheid (6-12 jaar)" beslaat de periode van de schoolleeftijd waarin taakgerichtheid en het succes dat daarin behaald wordt, centraal staan. Sociale en cognitieve vaardigheden worden met die van leeftijdsgenoten vergeleken en bij een ongunstige uitslag bestaat het risico dat het kind blijvende minderwaardigheidsgevoelens ontwikkelt. Het kan niet aan de eisen en verwachtingen van zichzelf en anderen voldoen. Wanneer dit wel lukt, dan is de competentie de belangrijkste eigenschap die kinderen aan deze periode overhouden (Van Beemen, 2001). Homminga en Brakenhoff zeggen dat voor de ontwikkeling van kinderen de invloed van de ouders van groot belang is. Het kind leert steeds beter zijn eigen weg te vinden, nadat het in de zuigelingen-, baby-, en peuterfase volledig afhankelijk is geweest. De ouders oefenen hier dagelijks hun invloed op uit. Jonge kinderen identificeren zich vaak met hun ouders.

Tijdens het socialisatieproces (zie 4.1) vindt ook het identificatieproces plaats. Dit is een subtiel proces dat verantwoordelijk is voor de 'overname' van complexe gedragspatronen. Identificatie refereert aan een proces waarbij het kind denkt dat hij of zij gelijk is aan een ander persoon en zich net zo gedraagt, en dezelfde ideeën en gevoelens heeft als die ander, zijn of haar voorbeeld (Homminga & Brakenhoff, 1987).

Volgens Delfos ontwikkelen kinderen in de basisschoolleeftijd vanaf acht jaar tot de prepuberteit persoonlijke belangstellingen. Deze belangstellingen zijn tegelijkertijd onpersoonlijk, omdat het kind wil voldoen aan de groepsnormen en vaak zijn belangstellingen daarop aanpast. Tegelijk wil het kind zich aantrekkelijk maken voor de groep door zich te profileren en zelf iets te ondernemen. Deze activiteiten vormen de (pogingen tot een) getuigenis van de eigen sociale identiteit. Voor het opbouwen van een sociale identiteit is vereist dat kinderen voldoende oefenmogelijkheden krijgen in

sociale interactie. Hierbij is de belangstelling voor sociale vaardigheden van groot belang (Delfos, 1999).

4.3 Morele ontwikkeling

Volgens Van Beemen streven jonge kinderen de directe bevrediging van hun behoeften na en hebben nog geen begrip van wat wel en niet mag of kan. In de eerste levensjaren leren kinderen gaandeweg wat wel en niet kan, mag of hoort en gaan zich hier ongemakkelijk, schuldig of beschaamd over voelen. In de schoolleeftijd worden kinderen kritischer ten aanzien van de regels en gaan deze relativeren. Er wordt nu ook bewuster geoordeeld over het feit of een handeling moreel goed of slecht is.

Fatima heeft een neefje van 4 jaar, elke woensdagmiddag komt hij met zijn moeder op bezoek. Fatima is met hem aan het tekenen. Hij krast en Fatima heeft een heel mooi bos getekend. Als ze klaar zijn met tekenen gaat Fatima haar moeder halen om de tekening te laten zien. Als ze terug komt heeft haar neefje allemaal krassen op haar tekening gezet. "Wat ben jij gemeen!" roept Fatima tegen haar neefje.

"Het moreel oordelen van kinderen wordt volgens Piaget bevorderd door de cognitieve ontwikkeling en de interactie met leeftijdgenoten. Kolhberg beschrijft de morele ontwikkeling door middel van drie denkniveaus. Die indeling baseerde hij op analyses van morele dilemma's: verhalen waarin de hoofdpersoon twee morele principes tegen elkaar af moet wegen. Op preconventioneel niveau wordt de keuze op basis van externe factoren, zoals straf of goedkeuring, gemaakt. Op conventioneel niveau berust de keuze op de verplichting om regels na te leven, en op postconventioneel niveau is de keuze op ethische principes of maatschappelijke normen gebaseerd." (Van Beemen, 2001)

Volgens Delfos denkt het kind na, vanaf ongeveer tien jaar, over wat een 'goed mens' zou doen. Het laat zich in zijn of haar oordelen over moreel gedrag leiden door de bedoeling van de gemeenschap, die door de uitbreiding van de sociale omgeving wereldomvattend is geworden. Gezaghebbende autoriteiten kunnen het kind 'sturen'. Deze neiging om de autoriteit te volgen behoudt men tot in de volwassenheid. Ook op het gebied van de morele ontwikkeling bestaat er een verschil tussen jongens en meisjes. Meisjes zijn meer gericht op relaties en zorg voor anderen; jongens daarentegen zijn meer gericht op rechtvaardigheid en competitie (Delfos, 1999).

4.4 Prosociaal gedrag

Volgens Van Beemen wordt onder de term prosociaal gedrag verstaan: het leren van de sociale regels. Helpen, delen, steun geven en prijzen zijn voorbeelden van gedrag waarmee andermans belang gediend is. Prosociaal gedrag wordt door de opvoeders gewaardeerd, maar los van die waardering zien we al op jonge leeftijd veel spontaan prosociaal gedrag, zoals helpen, troosten, samenwerken en delen. Prosociaal gedrag zou grofweg als de tegenhanger van agressief gedrag gezien kunnen worden.

Van Beemen zegt dat kinderen vanaf een maand of twintig actie beginnen te ondernemen om negatieve emoties te verminderen. De peuters bieden bijvoorbeeld speelgoed aan, reageren verbaal of bieden fysiek steun door zachtjes aanraken en vasthouden. Over het algemeen wordt aangenomen dat prosociaal gedrag met de leeftijd toeneemt. Zodra echter prosociaal gedrag het individu een gunstiger resultaat

oplevert dan gedrag dat primair op eigenbelang gericht is, is er sprake van een duidelijk leeftijdsverschil. Het cognitieve aspect gaat dan een grotere rol spelen. Oudere kinderen beseffen veel meer dan jongere kinderen dat samenwerken tot een gunstiger eindresultaat kan leiden dan individuele inspanning.

Fatima is op school en ze bouwt met de LEGO een huis. De leerkracht zegt dat ze over een kwartier gaan opruimen. Fatima zegt tegen de leerkracht dat ze dan haar huis niet af krijgt. De leerkracht zegt dat ze anders samen met Mieke (die ook met de LEGO speelt) het huis kan proberen af te maken. Mieke wil het wel proberen. Samen bouwen ze aan het huis en nog voor ze moeten opruimen is het huis af. Fatima zegt: "Jippie, hij is af, in mijn eentje had ik hem nooit af gekregen!"

Van Beemen zegt dat prosociaal gedrag vrijwel altijd wordt beloond. Prosociaal gedrag in de vorm van hulp wordt 'beloond' door degene die geholpen wordt, in de vorm van dankbaarheid en door derden via waardering. Ouders prijzen hun kind als zij speel- en snoepgoed delen, elkaar helpen en steunen als daar reden toe is, en meeleven met de pijn en angst van de ander. Het achterwege blijven van waardering heeft een negatieve invloed op prosociaal gedrag.

Imitatie is een belangrijk mechanisme dat prosociaal gedrag kan bevorderen, zowel direct via ouders en leeftijdgenoten als indirect via de media. Prosociaal gedrag wordt vaak door modelgedrag uitgelokt. Zeker als het model een gewaardeerd en gerespecteerd persoon is en als het model voor zijn gedrag wordt beloond, zal dit bij de waarnemer prosociaal gedrag bevorderen.

Communicatie is een belangrijk middel om het belang en de wenselijkheid van prosociaal gedrag op kinderen over te brengen. Kinderen zullen vooral door hun ouders aangemoedigd worden zich prosociaal te gedragen. In het dagelijkse leven doen zich talloze situaties voor waarin een beroep op de hulpvaardigheid van het kind gedaan wordt. Prosociaal gedrag geschiedt op basis van vrijwilligheid en niet om straf te vermijden. Hieraan kunnen we al zien dat prosociaal gedrag wel gestimuleerd maar nooit afgedwongen kan worden (Van Beemen, 2001).

Hoofdstuk 5: Sociaal-emotionele problemen

Inleiding

De SoVa-training die wij gaan ontwikkelen zal worden uitgevoerd binnen achterstandswijken in Den Haag. In hoofdstuk 2 wordt beschreven dat wanneer kinderen opgroeien in een achterstandswijk, zij het sociale gedrag imiteren van familieleden en buurtgenoten. Wanneer dit gedrag afwijkt van de norm binnen de Nederlandse samenleving, kunnen de kinderen op school tegen problemen aanlopen omdat er op school ander gedrag van hen verwacht wordt.

In het vorige hoofdstuk (sociale ontwikkeling van kinderen van 7 t/m 9) beschrijven we de sociale ontwikkeling van de kinderen van de doelgroep. In dit hoofdstuk beschrijven we problemen die in het basisonderwijs voorkomen, en wat hier de gedragsbepalende factoren bij zijn. Deze problemen zijn van sociaal-emotionele aard.

Wij vinden het belangrijk om hier, voor de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen, bij stil te staan en ons ook te richten op de kinderen die niet vanzelfsprekend sociale vaardigheden van huis uit aangeleerd krijgen.

5.1 Sociaal-emotionele problemen

Volgens de website www.edumax.nl/gedrag.html moet men sociaal-emotionele problemen niet verwarren met gedragsproblemen. Gedragsproblemen hebben te maken met sociaal ongewenst gedrag. Men spreekt bij gedragsproblemen ook wel van anti-sociale problemen. Bij sociaal-emotionele problemen is het individu zelf het “slachtoffer” van zijn/ haar problemen.

Sociaal-emotionele problemen op school zijn vooral:

- gepest worden
- faalangst
- een laag zelfvertrouwen
- een negatief zelfbeeld
- verdriet om een situatie (ruzie, verlies, rouw e.d.)
- stil, gesloten of teruggetrokken zijn
- sociaal isolement
- sociale angst
- te lage assertiviteit
- onvoldoende weerbaarheid
- niet genoeg zelfstandig zijn
- depressief
- gevolgen van fysieke, geestelijke en seksuele mishandeling door thuis of omgeving
- te laag empathisch vermogen: zich niet of onvoldoende in het doen, denken en voelen van anderen in kunnen leven.

- te weinig "zelfreflectie": niet of onvoldoende in staat zijn om het eigen doen, denken en voelen kritisch te bekijken (www.edumax.nl/gedrag.html).

Leerkrachten op een basisschool hebben dagelijks met het gedrag te maken wat voortkomt uit deze problemen. De kinderen in de klas lopen tegen de problemen aan of uiten deze. Alle kinderen hebben belang bij het ontwikkelen van sociale vaardigheden en een stabiele emotionele ontwikkeling. Hierbij is het van belang dat de kinderen positieve aandacht krijgen, met het oog op het ontwikkelen van zelfvertrouwen.

Dat een positieve benadering belangrijk is blijkt ook uit de praktijk. Eric van den Hoogenband geeft aan dat het belangrijk is om altijd het positieve in het kind te belonen en te benadrukken. Naar zijn ervaring werkt dit veel beter dan altijd maar straf en negatieve aandacht geven. Ook Marcel van Deursen zegt een positieve invalshoek belangrijk te vinden.

Kinderen kunnen ook negatief gedrag gaan vertonen dat voortkomt uit sociaal-emotionele problemen. Bijvoorbeeld wanneer een kind een te laag empathisch vermogen heeft, houdt het geen rekening met de gevoelens en wensen van een ander waardoor het zich egoïstisch kan gaan gedragen. Deze kinderen kunnen ordeverstoringen in de klas veroorzaken. Hierbij is het belangrijk dat kinderen die ongewenst gedrag vertonen, zoals het verstoren van de orde en rust in de klas, daar geen positieve aandacht voor krijgen. Kinderen die van huis uit ander gedrag aanleren dan op school gewenst wordt, zijn op school moeilijk te beïnvloeden

(<http://members.lycos.nl/socialevaardigheden/id24.htm>).

Danielle van van Son geeft het belang van SoVa-trainingen in achterstandswijken aan: "Omdat achterstandsscholen veel aanlopen tegen problemen als pesten, respectloze omgang met elkaar, ruzies, onbegrip onderling in de klas etcetera. Deels omdat kinderen deze waarden of voorbeelden niet van huis meekrijgen, of dat er thuis andere waarden/normen heersen. Sommige kinderen groeien op binnen een andere cultuur dan van die school, met andere gedragsregels."

Fatima's oudste broer van 12 is geschorst. Hij heeft zijn leerkracht uitgescholden. Hij moest strafwerk maken omdat hij niet wilde luisteren. Toen heeft hij de leerkracht uitgescholden: "Je bent gewoon een hoer, met je korte rokjes, dan vraag je er gewoon om!" Een week lang mag hij niet naar school, hij moet een excuusbrief schrijven aan de juf. Hij was kwaad toen hij thuiskwam en Fatima vroeg wat er aan de hand was. Hij zei tegen haar: "Ik wil er niet over praten maar ik wil er één ding over zeggen, als jij ooit een kort rokje aandoet ben je voor mij mijn zus niet meer en zal ik je ook een hoer noemen!"

“Volgens het project ‘Als een vis in het water’ (GGD Utrecht) ervaren leerkrachten soms dat de mogelijkheden om het gedrag van kinderen te beïnvloeden beperkt zijn, gelet op de grote invloed van het thuismilieu op het kind. De ouders op hun beurt kunnen de indruk hebben dat de belangrijkste sociale contacten van hun kind op school gevormd worden en dat de school hierin een belangrijke opvoedende taak heeft.” (<http://members.lycos.nl/socialevaardigheden/id24.htm>)

Uit dit citaat blijkt dat de ouders ervan uit gaan dat de school een opvoedende taak heeft en dat de school hun kinderen het gewenste gedrag aanleren. Door praktijk onderzoek denken wij dat de school hierin beperkte mogelijkheden heeft waardoor het aanleren van gewenst gedrag moeilijk is.

5.2 Gedragsbepalende factoren

Ruigrok en Hoorens-Maas beschrijven dat volgens Hofstede iemands gedrag bepaald wordt door verschillende factoren. Iedereen gedraagt zich anders en ieders gedrag wordt op een andere manier of door middel van verschillende factoren beïnvloed. Om om te kunnen gaan met sociaal-emotionele problemen, is het belangrijk na te gaan waar de problemen, of het probleemgedrag, vandaan komen.

Volgens Hofstede zijn er drie gedragsbepalende factoren te onderscheiden:

- “ - De menselijke natuur. Dit zijn eigenschappen die bij ieder mens in alle tijden over de hele wereld bij de geboorte aanwezig zijn. Je kunt denken aan gevoelens als liefde, boosheid, angst en de behoefte zich te binden aan anderen. De menselijke natuur is aangeboren.
- De cultuur. Cultuurkenmerken zijn aangeleerd en kenmerkend voor een groep. Bijvoorbeeld een gezin, een school, een land, een geloofsgroepering. Kinderen leren van de groepen waarin ze opgroeien: het gezin, de familie, later ook vrienden, leerkrachten, reclamemakers en ga zo maar door. Je kunt zeggen dat een cultuur bestaat uit een groep mensen die hebben afgesproken ‘zo doen we het met zijn allen’. Cultuurkenmerken hebben betrekking op onder meer oordelen over goed/fout, mooi/lelijk, goed/slecht, logisch/onlogisch, lekker/vies.
- De persoonlijkheid. Dit zijn de persoonlijke kenmerken die ieder mens uniek maken. Die zijn deels aangeboren en zitten in de genen. Voor een ander deel zijn ze aangeleerd en opgebouwd uit persoonlijke ervaringen die iemand in zijn leven opdoet.” (Ruigrok & Hoorens-Maas, 1999)

Ruigrok en Hoorens-Maas omschrijven dat deze drie factoren het gedrag van een persoon bepalen. Ze kunnen op een positieve manier het gedrag bepalen, maar ook op een negatieve manier. Deze factoren kunnen ook de oorzaken van probleemgedrag zijn. Onder andere de volgende voorbeelden worden gegeven:

- “*De cultuur.* Ieder mens maakt deel uit van verschillende culturen. De school is een cultuur, evenals het gezin, een familie of een land. Culturen verschillen van elkaar in de manier waarop mensen met elkaar omgaan. Het kan hierbij gaan om vragen als:
- Worden problemen uitgesproken, uitgesproken of juist doodgezwegen?
 - Kom je in de eerste plaats op voor de groep of voor jezelf?
 - Hebben we veel regeltjes nodig om de boel gaande te houden of gaat dat vanzelf?
 - Is er een overleg- of een bevelsstructuur?
 - Zitten de ‘machthebbers’ op een troon of zijn ze op het oog gelijken?

Het gaat hierbij niet om waardeoordelen. Wel kan het zijn dat cultuurverschillen leiden tot problemen en agressie. Gedrag dat in de ene cultuur normaal is, kan in de andere cultuur als gewelddadig gezien worden.

Gezinskenmerken. Het is voor een kind van elementair belang of het gezin waarin het opgroeit hem accepteert en of het daarin zijn autonomie kan ontwikkelen. Grote conflicten en problemen binnen een gezin hebben een onvermijdelijke weerslag op kinderen. Als verlengstuk van het gezin moet de school een plaats zijn waar het kind zich geaccepteerd en gerespecteerd voelt. Het maakt voor iemand die groeit naar de autonomie veel uit of de school een plaats is die mogelijkheden geeft tot die autonomie of dat het louter een reglementerend en controlerend instituut is.

Sociale factoren. Kinderen die opgroeien in een sociaal kwetsbaar milieu, lopen grotere risico's. Ook hier is geen sprake van een rechtlijnig verband, maar iedereen kan zich voorstellen dat een kind uit een verloederde omgeving die wordt geteisterd door criminaliteit en vandalisme, en met een slechte behuizing, een achterstand heeft ten opzichte van een kind dat het beter heeft getroffen. De school kan kinderen een prettig veilig milieu bieden. In uiterste gevallen kunnen scholen een eiland van rust en veiligheid zijn in een bedreigende wereld." (Ruigrok & Hoorens-Maas, 1999)

Zoals hierboven is beschreven zijn de cultuur, gezinskenmerken en sociale factoren onder andere factoren die invloed hebben op gedragsproblemen en/of sociaal-emotionele problemen.

Fatima komt op school, de kinderen spelen nog op het schoolplein. Sanne komt aanlopen, ze draagt rokje. Fatima ziet haar en roept: "Jij bent een hoer!"

De leerkracht die op het schoolplein loopt hoort wat Fatima roept en stuurt haar voor straf naar binnen. Ze moet 10 keer opschrijven: 'Ik mag Sanne geen hoer noemen'.

Hoofdstuk 6: Basisemoties

Tijdens de SoVa-training richten we ons niet alleen op sociale vaardigheden maar ook op de daarbij passende emoties. Tijdens de training staan de sociale vaardigheden centraal, maar omdat wij van mening zijn dat emoties een grote invloed hebben op het ontwikkelen en uiten van sociale vaardigheden koppelen we deze twee aan elkaar. Als je als een kind niet met de groep mag meespelen en aan de kant staat, wat voel je dan? En, wat doe je dan? Wij denken dat als een kind eerst zijn of haar emoties leert kennen in verschillende situaties het beter kan reflecteren op hoe hij of zij reageert in sociale situaties.

Tijdens de training willen wij ingaan op vier basisemoties; boosheid, blijdschap, angst en verdriet.

6.1 Wat zijn emoties?

“Het woord emotie omvat een grote groep van waarneembaar gedrag, uitingen van gevoelens en veranderingen in het lichaam. Deze diversiteit, de vele betekenissen van het woord emotie, maken het moeilijk om het goed te bestuderen. Voor velen van ons zijn emoties persoonlijke toestanden die moeilijk zijn te omschrijven behalve in de hele duidelijke gevallen. Maar veel emoties gebeuren onderbewust en zijn erg ingewikkeld.”

(ThinkQuest Team 26618)

De vier basisemoties, boosheid, blijdschap, angst en verdriet hebben wij gekozen omdat dit de vier duidelijkst uit te beelden emoties zijn en omdat deze tijdens het korte tijdsbestek van de training aan bod kunnen komen.

“Deze basisemoties worden overal ter wereld op juiste wijze aan de gezichtsuitdrukking van de mensen herkend. Ook kinderen die zowel doof als blind geboren zijn blijken in staat hun gevoelens te uiten door middel van deze universele mimiek. Er kan dus worden geconcludeerd dat het uiten van deze basisemoties door middel van mimiek aangeboren is. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld gebaren waarvan de betekenis per cultuur kan verschillen.” (Marwijk)

“Emoties worden ook wel gezien als belangenbehartigers. Ze leiden tot gericht handelen zoals iemand achterna lopen bij verliefdheid of wegrekken bij angst om aangevallen te worden. Gevoel en emotie leiden ook het intellect. Bij het plegen van een handeling kunnen gevoel en emotie richting geven aan het rationeel bedachte plan zoals de manier waarop je iemand begroet. Andersom kunnen gevoel en emotie worden gestuurd door rationele overwegingen zoals het inhouden van een woede-uitbarsting vanwege de gedachte aan de consequenties.”

(www.hsmarnix.nl/atelier/atelier2002/tvermeulen/PESTEN/gevoel&emotie_pestten.htm)

Het is donderdag en op donderdag heeft 4B altijd gym. Ze doen paaltjesvoetbal. Fatima doet erg haar best om te zorgen dat haar paaltje niet met de bal wordt omgeschoot. Als de gymlerares niet kijkt schopt Danny, een klasgenootje, expres met zijn voet haar paaltje om. Fatima wordt kwaad en rent achter Danny aan, ze slaat hem hard op zijn rug. Danny begint te huilen. De gymlerares ziet dit en zegt tegen Fatima dat ze voor straf op de bank moet gaan zitten en niet meer met het spel mee mag doen.

Om te kunnen werken met emoties van kinderen tijdens de SoVa-training maken we emoties meer begrijpelijk door drie aspecten van emotie te omschrijven. Marwijk omschrijft de volgende drie aspecten met betrekking tot emoties:

1. Een emotie is een gevoel, een gevoel is persoonlijk en subjectief. Mensen en kinderen kunnen heel veel verschillende gevoelens ervaren. Sommige van deze gevoelens gaan gepaard met duidelijke tekenen van vreugde of ongenoegen, maar meestal hebben deze gevoelens geen uitingen. Vaak zijn de gevoelens die we voelen een combinatie van allerlei gevoelens.
2. Een emotie is een staat van psychologische prikkeling (wat een reactie van het lichaam betekent.) Hieruit blijkt dat emotionele toestanden kunnen worden gedefinieerd door bepaalde lichamelijke reacties. Tot deze reacties behoren ook handelingen van het hart, de maag en andere organen die 'uit zichzelf' hun functies verrichten.
3. Een emotie is een handeling die als natuurlijk wordt gezien, zoals het verdedigen bij een aanval of een bedreiging. Dit aspect van emoties is vooral van toepassing op Darwins kijk op emoties. Hij dacht dat emoties een belangrijke waarde hadden voor het overleven, omdat ze zorgden voor reacties in gevaarlijke situaties.
(Marwijk)

Wij vinden het belangrijk dat kinderen zich bewust worden van hun emoties, zodat ze kunnen leren dat hun gedrag invloed heeft op hun emotie. Ook blijkt dit uit het bovenstaande voorbeeld. Door middel van rollenspellen kan aan de kinderen worden laten zien dat als ze bijvoorbeeld niet mogen meespelen en ze worden boos, ze ook meer boosheid voelen dan wanneer ze rustig blijven en niet **agressief* maar **assertief* reageren. Op deze manier kunnen ze zelf ervaren welke invloed hun gedrag heeft op de emoties die ze voelen. Wanneer ze juist **sub-assertief* reageren en daar bijvoorbeeld verdrietig van worden kunnen ze leren assertief te reageren en ervaren dat dit een positief effect heeft en de emotie (verdriet) minder kan worden.

* Met *agressief* bedoelen we voor jezelf opkomen zonder dat je met gevoelens van anderen rekening houdt. Met *assertief* bedoelen we voor jezelf opkomen en dat je daarbij rekening met gevoelens van anderen houdt. Met *sub-assertief* bedoelen we niet voor jezelf kunnen opkomen.

Uit de literatuur blijkt dat emoties vaak te maken hebben met de inschatting die mensen maken naar aanleiding van een bepaalde situatie. Dat betekent dat een situatie verschillende emoties kan oproepen.

Iedereen is vrij om eigen emoties te hebben, al wordt vaak het uiten ervan sterk bepaald door de maatschappij. We houden, vaker dan we denken, rekening met wat algemeen wordt geaccepteerd. Als de omgeving (gezin, school, vrienden) een belangrijke rol speelt, zullen gevoelens en emoties worden afgestemd op wat men verwacht dat wel of niet geaccepteerd wordt. Dit kan leiden tot persoonlijke conflicten of verwijdering tussen mensen. Het is duidelijk dat de opvoeding hierbij een belangrijke rol speelt. Kinderen zullen zich qua emoties aanpassen aan het gedrag van hun opvoeders. Ze zijn afhankelijk van aandacht en liefde van hun ouders en daarom is het voor hen een overlevingsmechanisme.

Emoties, gedachten en gedragingen zijn in eerste instantie altijd legitiem. Het is van groot belang dit aan kinderen duidelijk te maken, ook wanneer de emotie (of het gedrag of de gedachte) weerstand oproept bij anderen. Je kunt een kind bijvoorbeeld moeilijk verplichten om niet boos te zijn. Je kunt een kind wel duidelijk maken dat het gedrag (dat

door de boosheid ontstaat) ongelegen komt. Boosheid afwijzen betekent voor een kind dat het niet boos mag zijn, terwijl het zich boos voelt. Het is als opvoeder van belang de kinderen duidelijk te maken dat de boosheid legitiem is. Als kinderen vaak in situaties terecht komen waar hun emoties, gedragingen en gedachten niet legitiem zijn, zullen ze een houding ontwikkelen waarbij ze deze voor zichzelf gaan ontkennen (www.hsmarnix.nl/atelier/atelier2002/tvermeulen/PESTEN/gevoel&emotie_pestten.htm).

6.2 Boosheid

Marwijk zegt: “Boosheid is een van de basisemoties die volgens de Amerikaanse psycholoog Paul Ekman universeel herkenbaar zijn aan de gezichtsuitdrukking van mensen. Boosheid is een sterk gevoel van ongenoegen, dat vaak gepaard met vijandigheid. De intensiteit van boosheid verschilt van lichte irritatie tot furieuze woede.” [...]

Marwijk zegt ook: “Boosheid is een negatieve emotie. Dit betekent niet dat het een slechte emotie is of dat deze emotie niet getoond mag worden, maar het zegt meer iets over hoe iemand zich voelt die deze emotie heeft. Als je boos bent stijgt je bloeddruk en gaat je hart sneller slaan, het adrenalinegehalte in je bloed stijgt. Je spieren spannen zich en je gezicht loopt rood aan. Je lichaam maakt zich als het ware klaar om te vechten. Je kunt je boosheid laten blijken door harder te praten, onrustig heen en weer te lopen, te stampvoeten, met je vuist op tafel te slaan, of te gooien met deuren of met servies. Maar vooral ook aan je gezichtsuitdrukking is je boosheid te herkennen. [...]

Woorden die uitdrukken dat iemand boos is:

geprikeld, geïrriteerd, boos, kwaad, pissig, woedend, furieus, ziedend, kokend en witheet.” (Marwijk)

De gezichtsuitdrukking bij boosheid:

- Het voorhoofd wordt samengeknepen en er ontstaan fronsen.
- De wenkbrauwen worden omlaag, naar de neus, getrokken.
- Er worden tanden laten zien of de lippen worden samengeperst.
- De ogen lijken donker en fel te worden.
- De oogleden zijn gespannen.
- De neusvleugels verwijden.
- Het gezicht loopt rood aan (Marwijk).

6.3 Blijdschap

Marwijk zegt: “Vreugde is een van de basisemoties die volgens de Amerikaanse psycholoog Paul Ekman universeel herkenbaar zijn aan de gezichtsuitdrukking van mensen. Vreugde is de emotie die je voelt bij tevredenheid, enthousiasme, plezier, blijheid en geluk.

Vreugde is een positieve emotie: je voelt je prettig en lacht. Lachen wordt vaak gezien als het belangrijkste teken van vreugde. Iemand die lacht hoeft echter niet per definitie blij te zijn. Als je je niet zo goed voelt kan lachen wel bijdragen tot verbetering van je stemming. Als je blij bent vinden er verschillende fysiologische reacties in je lichaam plaats. Je bloeddruk stijgt en je hart gaat sneller kloppen. Je ademhaling wordt sneller. Tegelijkertijd ontspant je lichaam zich. Er is aangetoond dat er bij vreugde verschillende hormonen, waaronder endorfine worden vrijgemaakt. Vreugde kan daardoor ook bijdragen aan een goede gezondheid en vermindering van pijn. Vreugde is aanstekelijk; je kunt het delen met anderen. [...]

Woorden die iemands vreugde uitdrukken:

tevreden, verheugd, blij, opgetogen, enthousiast, gelukkig.” (Marwijk)

De gezichtsuitdrukking bij blijdschap:

- De wenkbrauwen worden lichtelijk opgetrokken.
- Het voorhoofd is ontspannen of heeft lichte horizontale rimpels.
- De hoeken van de lippen gaan omhoog, glimlachen.
- Of de hoeken van lippen gaan omhoog en de tanden worden zichtbaar.
- Bij hard lachen gaat de mond open en hoor je gelach.
- De wangen gaan omhoog.
- Er ontstaan rimpels vanaf de neusvleugels naar de mondhoeken.
- Naast de ogen spreiden zich rimpeltjes zijwaarts (kraaienpootjes) (Marwijk).

6.4 Verdriet

Marwijk zegt: "Verdriet is een van de basisemoties die volgens de Amerikaanse psycholoog Paul Ekman universeel herkenbaar zijn aan de gezichtsuitdrukking van mensen. Verdriet is de emotie die je voelt bij teleurstelling, ongeluk en rouw."

Marwijk zegt ook: "Verdriet is een negatieve emotie. Dit betekent niet dat het een slechte emotie is of dat deze emotie niet getoond mag worden, maar het zegt meer iets over hoe iemand zich voelt die deze emotie heeft: je voelt je niet prettig. Het huilen staat je nader dan het lachen. Verdriet heeft vaak te maken met verlies. Dit kan dan gaan om iemand die is overleden, een onbeantwoorde liefde, een gemiste kans of een afwijzing voor een belangrijke baan. Ook heimwee is een vorm van verdriet vanwege verlies. Huilen is een manier om je verdriet te uiten. Dit kan een gevoel van opluchting geven. Verdriet kun je delen met anderen; het kan helpen als je gesteund wordt in je verdriet. Iemand die verdrietig is, heeft vaak behoefte aan aanraking, een arm om zich heen. Verdriet is aanstekelijk. Het verdriet van anderen kan ons ook verdrietig maken. Denk maar eens aan een begrafenis van iemand die je zelf niet zo goed kent of gewoon aan een droevige film. [...]"

Woorden die iemands verdriet uitdrukken:
aangeslagen, teleurgesteld, verdrietig, bedroefd, huilen, rouw, ongeluk." (Marwijk)

De gezichtsuitdrukking bij verdriet:

- Het voorhoofd is gefronst.
- De wenkbrauwen worden naar elkaar toe getrokken.
- De hoeken van de lippen wijzen omlaag.
- De onderlip kan gaan trillen.
- Er ontstaan rimpels vanaf je neusvleugels naar je mondhoeken.
- De huid rond je oogleden wordt naar binnen getrokken.
- Je ogen worden vochtig, er komen tranen (Marwijk).

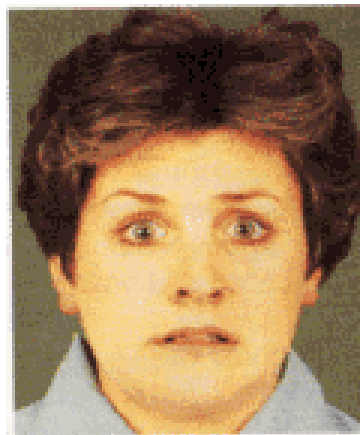
6.5 Angst

Marwijk zegt: "Angst is een van de basisemoties die volgens de Amerikaanse psycholoog Paul Ekman universeel herkenbaar zijn aan de gezichtsuitdrukking van mensen. Angst is de emotie die je voelt als je schrikt of bang bent.

Angst is een negatieve emotie: je voelt je er meestal niet prettig bij. Angst is het gevoel dat er iets vreselijks of gevaarlijks gaat gebeuren. In de tijd van de holbewoners die altijd op hun hoede moesten zijn voor gevaar was dit een zeer zinvolle emotie. Angst vergrootte hun oplettendheid en maakte hun lichaam gereed om te vluchten, te vechten of stokstijf te bevriezen waardoor ze niet opvielen. In onze moderne tijd zijn angsten soms minder reëel en kunnen deze zelfs ziekelijke vormen aannemen. Denk maar eens aan de fobische angst voor spinnen, terwijl spinnen in Nederland toch niet echt een bedreiging vormen. Veel mensen leven voortdurend in angst: angst dat ze ontslagen worden, angst dat hen of anderen wat gebeurt en angst om dood te gaan. Angst kan lang achtereen duren en zorgen voor voortdurende waakzaamheid. Angst kan ook plotseling optreden: schrikken. Angst verhoogt het adrenalinegehalte in het bloed. Sommige mensen vinden het gevoel van spanning dat dat geeft prettig en kijken daarom graag naar een griezelfilm. [...]

Woorden die iemands angst kunnen uitdrukken:

onzeker, panisch, fobisch, angstig, geschrokken, bang, doodsbang." (Marwijk)

De gezichtsuitdrukking bij angst:

- De lippen worden licht teruggetrokken en de mond geopend.
- De wenkbrauwen trekken samen en weer omhoog.
- De onderlip wordt omlaag getrokken.
- De ogen worden groot.
- Er kunnen rimpels ontstaan in het midden van het voorhoofd.
- De neusvleugels trekken strak.
- De huid trekt bleek weg.
- Er kan transpiratie op het gezicht ontstaan (angstzweet) (Marwijk).

Hoofdstuk 7 De analyse

Inleiding

Om onze mening te kunnen vormen over de verschillende aspecten uit dit onderzoek, wegen we de theorie en de praktijk over deze aspecten tegen elkaar af. Hierdoor kunnen wij conclusies trekken en het product wat hieruit voort komt verantwoorden.

Homminga en Brakenhoff zeggen dat het identificatieproces een subtiel proces is dat verantwoordelijk is voor de 'overname' van complexe gedragspatronen. Identificatie refereert aan een proces waarbij het kind denkt dat hij of zij gelijk is aan een ander persoon en zich net zo gedraagt, en dezelfde ideeën en gevoelens heeft als die ander, zijn of haar voorbeeld. Kinderen in de basisschoolleeftijd vanaf acht jaar tot de prepuberteit ontwikkelen persoonlijke belangstellingen. Deze belangstellingen zijn tegelijkertijd onpersoonlijk, omdat het kind wil voldoen aan de groepsnormen en vaak zijn belangstellingen daarop aanpast. (Homminga & Brakenhoff, 1987).

Wij zijn van mening dat het bovenstaande een verklaring kan geven voor de sociaal-emotionele problemen van kinderen op scholen in achterstandswijken. Een kind identificeert zich met een ander persoon uit zijn directe omgeving. Ook blijkt uit de literatuur dat het kind vanaf acht jaar tot de prepuberteit wil voldoen aan de groepsnormen van de verschillende groepen waarvan hij deel uit maakt (bijvoorbeeld de klas en vriendengroep). De praktijk ondersteunt dat kinderen in deze leeftijdscategorie willen voldoen aan de groepsnormen. Dit is merkbaar doordat zij bijvoorbeeld dezelfde kleding willen dragen. Het blijkt uit de literatuur dat de rol van de personen uit de directe omgeving van een kind een grote invloed heeft op het gedrag van kinderen. Wanneer het gaat om kinderen in een achterstandswijk blijkt uit de literatuur en observaties dat de omgang tussen personen (sociale vaardigheden) afwijkt van de Nederlandse norm. Uit praktijkonderzoek komt naar voren dat elke cultuur zijn eigen omgangsvormen heeft. Marcel van Deursen geeft bijvoorbeeld aan dat het bij Marokkaanse jongeren soms net lijkt alsof ze ruzie staan te maken, terwijl ze in Marokko ook zo met elkaar omgaan. Onze visie is dat de sociaal-emotionele problemen van kinderen op scholen in achterstandswijken onder andere ontstaan doordat de sociale vaardigheden afwijken van de norm, onder andere door de multiculturele samenstelling. Daarom vinden wij dat kinderen op scholen in achterstandswijken baat kunnen hebben bij een SoVa-training. Door middel van de SoVa-training leren zij andere vaardigheden dan die ze in hun omgeving als voorbeeld zien, en leren zij het belang van deze sociale vaardigheden.

De kenmerken van een achterstandswijk spelen volgens ons ook een rol bij het sociale contact tussen de bewoners van een achterstandswijk. Veel voorkomende kenmerken van een achterstandswijk zijn, volgens het ministerie van VROM:

- Dichtbevolkte stadsdelen met een multiculturele samenstelling;
- Een aangetaste leefbaarheid en milieusituatie;
- Verouderde woningen;
- Kwalitatief lage openbare ruimte;
- Relatief veel criminaliteit en drugsoverlast;
- Verouderde infrastructuur en bedrijfsterreinen;
- Minder voorzieningen op het gebied van onderwijs, winkels en gezondheidszorg (www.vrom.nl).

Tijdens observaties is ons opgevallen dat de bevolking in de wijken Transvaal en Bouwlust multicultureel is. We hebben mensen met verschillende culturele achtergronden gezien (o.a. Surinaams, Marokkaans, Turks, Antilliaans). Doordat de wijk multicultureel is, hoorden we de mensen in verschillende talen met elkaar spreken. Ook is het volume van het spreken met elkaar hoger dan dat in het Nederlands gebeurt. Ook viel ons op dat mensen met veel

lichaamsbeweging met elkaar praten. Dit gebeurt op straat, maar ook in de tram. Het viel ons op dat er meer mensen op straat waren dan in andere wijken.

Het straatbeeld wat wij gevormd hebben tijdens de observatie in de wijken is wat onhygiënisch en chaotisch. Op straat zagen wij hondenpoep en straatvuil. De prullenbakken op straat waren overvol. Ook stonden er auto's geparkeerd op de stoep.

Een van de eerste dingen die ons opviel wanneer we de wijk Transvaal in kwamen is dat van verschillende huizen de ramen met houten planken waren dichtgetimmerd. Ook zagen we muren bespoten met graffiti.

Omdat de bovenstaande informatie uit literatuur en praktijk voor het grootste gedeelte met elkaar overeenkomt, vinden wij dat dit een realistisch beeld schetst van een achterstandswijk.

Volgens Janssen en Boreel zijn sociale vaardigheden en sociaal inzicht niet alleen van belang als kinderen klein zijn en vriendschappen willen sluiten, maar ook later zijn ze belangrijk en ze worden in onze samenleving steeds belangrijker, zeggen Janssen en Boreel. Bijvoorbeeld bij sollicitaties wordt er niet meer alleen gekeken naar diploma's en ervaring, maar ook en vaak vooral naar sociale vaardigheden (Janssen & Boreel, 2000). Uit de praktijk komt naar voren dat het belangrijk is om de culturele achtergronden van de kinderen mee te nemen. Daarentegen komt ook uit de praktijk naar voren dat het belangrijk is dat de kinderen de Nederlandse sociale vaardigheden gaan hanteren, zodat ze hun plek in de maatschappij kunnen vinden.

Wij zijn het eens met wat de theorie en de praktijk zeggen over dit onderwerp. Wij vinden het belangrijk dat de kinderen de sociale vaardigheden uit de Nederlandse cultuur aanleren, omdat zij hier in het dagelijks leven mee te maken krijgen. Ook wanneer zij volwassen zijn, wordt er van hen verwacht dat zij deze vaardigheden kennen, en kunnen toepassen (bijvoorbeeld bij een sollicitatiegesprek). Wij zijn het ermee eens dat het belangrijk is om rekening te houden met de culturele achtergronden van de kinderen. Wij vinden dit belangrijk omdat uit de praktijk blijkt dat de cultuur invloed heeft op het gedrag en de omgangsvormen van mensen. Wij zullen tijdens het ontwikkelen van de SoVa-training rekening houden met een eventuele taalachterstand bij de kinderen. Uit de praktijk is gebleken dat dit op scholen in achterstandswijken voor komt. Wij gaan hier nader op in in de conclusie.

Wel zijn wij ons ervan bewust dat de verschillen tussen de culturen en de verschillen tussen de sociale vaardigheden, kinderen in conflict kunnen brengen. Thuis hebben zij een voorbeeld uit hun eigen cultuur en op school, tijdens de SoVa-training leren zij de vaardigheden uit de Nederlandse cultuur.

Zoals in hoofdstuk 6 beschreven staat, willen wij in onze SoVa-training ingaan op emotionele vaardigheden. Wij denken dat sociale en emotionele vaardigheden met elkaar in verband staan. Uit een emotie kan een sociale vaardigheid voortkomen, bijvoorbeeld wanneer een kind verdrietig wordt doordat het wordt uitgescholden, durft het niets terug te zeggen en trekt het zich terug. En uit een sociale situatie kunnen emoties voortkomen. Bijvoorbeeld wanneer een kind een compliment krijgt, kan het de emotie blijdschap oproepen.

Het G-G-G-G model, wat beschreven staat in hoofdstuk 3, geeft aan dat de Gebeurtenis, het Gevoel, de Gedachten en het Gedrag met elkaar in verband staan. Het G-G-G-G model kan de vakdocent helpen bij het aanleren van sociale en emotionele vaardigheden. Uit de praktijk blijkt dat dit model kan worden gehanteerd bij SoVa-training. Adriënne Oomens maakt gebruik van het G-G-G-G model tijdens de SoVa-trainingen die zij geeft.

De doelstelling van de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen is de volgende: *De doelgroep herkent de vier basisemoties (angst, verdriet, blijdschap en boosheid) en de daarbij passende sociale vaardigheden.*

Wij vinden het belangrijk om de training af te stemmen op onze doelgroep, omdat wij denken dat de training dan meer effect zal hebben.

Volgens de literatuur zijn sociaal-emotionele problemen op school vooral:

- gepest worden
- faalangst
- een laag zelfvertrouwen
- een negatief zelfbeeld
- verdriet om een situatie (ruzie, verlies, rouw e.d.)
- stil, gesloten of teruggetrokken zijn
- sociaal isolement
- sociale angst
- te lage assertiviteit
- onvoldoende weerbaarheid
- niet genoeg zelfstandig zijn
- depressief
- gevolgen van fysieke, geestelijke en seksuele mishandeling door thuis of omgeving
- te laag empathisch vermogen: zich niet of onvoldoende in het doen, denken en voelen van anderen in kunnen leven.
- te weinig "zelfreflectie": niet of onvoldoende in staat zijn om het eigen doen, denken en voelen kritisch te bekijken (www.edumax.nl/gedrag.html).

Personen die we tijdens het praktijkonderzoek hebben geïnterviewd geven aan dat de groep kinderen waarvoor wij de SoVa-training gaan ontwikkelen, te maken kunnen hebben met deze problemen. Tijdens het onderzoek naar onze doelgroep zijn we verschillende kenmerken tegengekomen. Deze kenmerken zijn onder andere: zelfstandigheid, socialisatie en interactie met de omgeving, verplaatsen in de ander en zelfkennis en moraal.

Wanneer er bij de kinderen sprake is van sociaal-emotionele problemen, krijgen zij ook problemen met de genoemde kenmerken. De ontwikkeling van deze kenmerken wordt door de sociaal-emotionele problemen belemmerd.

Bijvoorbeeld als een kind een te laag empathisch vermogen heeft (zich niet of onvoldoende in het doen, denken, en voelen van anderen kan inleven), is het niet voldoende in staat zich te verplaatsen in een ander.

Wij vinden dat een SoVa-training kan bijdragen aan de manier waarop er met deze problemen kan worden omgegaan.

Conclusie

We zijn tot de conclusie gekomen dat Nederland een multiculturele samenleving is. De doelgroep van de SoVa-training die wij gaan ontwikkelen is ook multicultureel. We kunnen concluderen dat het belangrijk is om tijdens de training rekening te houden met de verschillende culturele achtergronden. Deze culturele achtergronden zijn volgens ons van invloed op het gedrag en de omgang met elkaar.

Omdat de doelgroep in de Nederlandse samenleving leeft en er bepaalde sociale vaardigheden gehanteerd worden, vinden wij het van belang dat de doelgroep deze vaardigheden kent. Wanneer de kinderen deze sociale vaardigheden kennen is de kans dat ze in conflict komen met verschillende culturen, kleiner.

Bijvoorbeeld op school wordt er van hen verwacht dat ze voldoen aan de sociale vaardigheden zoals die in de Nederlandse cultuur gehanteerd worden, en thuis wordt er van hen verwacht dat zij de sociale vaardigheden hanteren uit hun eigen cultuur.

Wanneer de kinderen volwassen worden in de Nederlandse samenleving vinden wij het ook belangrijk dat ze de sociale vaardigheden kennen die in de Nederlandse cultuur gehanteerd worden. Bijvoorbeeld wanneer zij een sollicitatiegesprek moeten voeren, wordt er van hen verwacht dat ze deze sociale vaardigheden hanteren.

Een andere conclusie die we kunnen trekken uit ons onderzoek is dat er bij sommige kinderen op scholen in achterstandswijken een taalachterstand is. Wij vinden het belangrijk om hiermee rekening te houden.

Door ons onderzoek zijn wij van mening dat een SoVa-training een positief effect heeft op de omgang met elkaar. We denken dat dit effect vergroot kan worden wanneer een training structureel aangeboden kan worden. Wij denken daarom dat het goed zou zijn dat een SoVa-training geïntegreerd wordt in het basisonderwijs. Ook omdat in ons onderzoek naar voren komt dat er van de school verwacht wordt dat zij een opvoedende heeft. Daarom zijn wij van mening dat de school een goede plek is voor het geven van een SoVa-training. Om een nog groter effect te kunnen bereiken, denken wij daarom dat het het beste zou zijn om het systeem van het kind bij de training te betrekken. Dit omdat blijkt dat gedragsregels thuis en in de buurt niet altijd dezelfde zijn als die op school. Op deze manier zijn ouders/opvoeders in ieder geval op de hoogte van wat het kind op school leert.

Verantwoording van het product

Het product dat wij gaan ontwikkelen is een SoVa-training voor kinderen uit groep 4 en 5 in het basisonderwijs in achterstandswijken. Deze training ontwikkelen wij in opdracht van Stichting Welzijn Escamp. Zij hebben hiervoor specifiek Sociaal Pedagogisch Hulpverlening studenten gevraagd, zodat het pedagogisch aspect in de training aan bod komt. De SWE vroeg ons om een SoVa-training te ontwikkelen die uitgevoerd zal worden door een vakdocent vanuit de stichting. Tijdens het ontwikkelen van de training richten wij ons op kinderen uit groep 4 en 5 van het basisonderwijs, daarom hebben wij ervoor gekozen om een basistraining te ontwikkelen. De emoties die wij in de training terug laten komen zijn basisemoties en de sociale vaardigheden zijn gericht op het basisonderwijs.

De training bestaat uit 5 bijeenkomsten per groepje, omdat het financieel niet haalbaar is om meer bijeenkomsten uit te voeren. In totaal zijn dit 15 bijeenkomsten per klas.

De klas waarin de training wordt uitgevoerd wordt in drieën verdeeld, op deze manier wordt er geprobeerd de veiligheid tijdens de training te bevorderen. Wanneer de klas in drieën wordt verdeeld, is er meer ruimte en tijd voor de kinderen. Zij hebben dan de mogelijkheid zich meer open te stellen, wat van belang is voor de training.

Uit praktijkonderzoek is gebleken dat bij trainingen in achterstandswijken het belangrijk is om laag in te steken, kleine doelen te stellen en de kinderen positief te benaderen. Met laag insteken bedoelen we op het niveau van het kind werken, zodat de kans dat het kind faalt kleiner wordt. Met de drie bovengenoemde punten willen wij tijdens de training rekening houden.

Evaluatiecriteria voor het product:

- De kinderen die de training volgen herkennen, tijdens de training, bij zichzelf en anderen de 4 basisemoties boosheid, blijdschap, verdriet en angst.
- De kinderen die de training hebben gevolgd begrijpen de sociale vaardigheden die tijdens de bijeenkomsten behandeld zijn (ze kunnen een voorbeeld geven bij de sociale vaardigheid.)
- De training biedt de mogelijkheid voor de kinderen om over hun gevoelens te praten.
- De vakdocent ervaart de handleiding als bruikbaar.

BIJLAGEN

Interviews:

- Marcel van Deursen
- Dominique Janssen
- Eric van den Hoogenband
- Adriënne Oomens
- Daniëlle van Son

Observaties

Observaties

Observatie 15-03-'05

Op 15 maart hebben we geobserveerd in de wijk bij Bouwlust.

Bevolking

Ons is opgevallen dat de bevolking in de wijk Bouwlust multicultureel is. We hebben mensen verschillende culturele achtergronden gezien (o.a. Surinaams, Marokkaans, Turks, Antilliaans). Doordat de wijk multicultureel is, hoorden we de mensen in verschillende talen met elkaar spreken. Ook is het volume van het spreken met elkaar hoger dan dat in het Nederlands gebeurt. Ook viel ons op dat mensen met veel lichaamsbeweging met elkaar praten.

Straatbeeld

Het straatbeeld wat wij gevormd hebben tijdens de observatie in de wijk Bouwlust is wat onhygiënisch en chaotisch. Op straat zagen wij hondenpoep en straatvuil. De prullenbakken op straat waren overvol. Ook stonden er auto's geparkeerd op de stoep. De wijk Bouwlust bestaat over het algemeen uit flats.

Winkelaanbod

Het winkelaanbod in de wijk Bouwlust is gevarieerd. De wijk is gelegen in de buurt van de Leyweg wat een winkelstraat is met een relatief groot winkelaanbod. De winkels die in de wijk Bouwlust zijn over het algemeen grote Nederlandse winkelketens.

Observatie 06-04-'05 Transvaal

Op 6 april hebben we geobserveerd in de wijk Transvaal.

Bevolking

Ook in de wijk Transvaal is de bevolking multicultureel. Ook hier zien we mensen met verschillende culturele achtergronden. Ook in deze wijk valt ons het volume van spreken van de mensen onder elkaar op. Dit gebeurt op straat, maar ook in de tram. Het viel ons op dat er meer mensen op straat waren dan in andere wijken. We zagen mensen op een stoel voor de deur van hun huis zitten.

Straatbeeld

Een van de eerste dingen die ons opvalt wanneer we de wijk Transvaal in komen is dat van verschillende huizen de ramen met houten planken zijn dichtgetimmerd. Ook zagen we muren bespoten met graffiti. De verkeerssituatie in de wijk Transvaal kwam op ons chaotisch over. De automobilisten hielden zich niet aan de verkeersregels.

Winkelaanbod

Ook het winkelaanbod in de wijk Transvaal is groot. De wijk is gelegen in de buurt van de Haagse Markt. De winkels die we in deze wijk zien, zijn vooral buitenlandse winkels, die in de rest van Nederland niet gevestigd zijn.

